

Helfert, Vladimír

V nové domovině

In: Helfert, Vladimír. *Jiří Benda : příspěvek k problému české hudební emigrace. II. část. 1. díl, Gota, 1750-1774*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1934, pp. [59]-103

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/118825>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II.

V NOVÉ DOMOVINĚ.

V Gotě zemřel 27. listopadu 1749 v 6 hodin ráno kapelník Gottfried Heinrich Stölzel. Obsazovalo se tedy místo dvorního kapelníka. Že právě Jiří Benda se stal nástupcem Stölzelovým, nebylo r. 1750 tak samozřejmé, jak se dnes zdá. Především byl Benda do té doby pouhým druhým houslistou v král. pruské kapele a není nijakých zpráv, že by byl na sebe tehdy nějak zvlášť upozornil jako skladatel. Tehdy sotva kdo mohl tušit v tomto českém muzikantu nastávajícího maëstra kapely; snad pouze jeho bratr František. Uvažme, že předchůdcem tohoto dotud neznámého českého muzikanta byl v Gotě umělec, který si získal svou činností významu jednoho z nejlepších skladatelů německých a který proto se stal chloubou gotského dvora. Bylo tedy pochopitelné, že tam chtěli mít za jeho nástupce zase někoho, kdo by dovedl v hudbě vytvořit něco, co by se mohlo přidružit k vyspělému kulturnímu životu dvorskému jako rovnocenná jeho složka.

Druhá, ještě závažnější okolnost byla ta, že Jiří Benda měl při obsazování kapelnického místa v Gotě konkurenci značně nebezpečnou. Byl to Joh. Friedr. Agricola, potomní dvorní skladatel a nástupce Graunův v král. pruské kapele¹. Tehdy, r. 1750, Agricola sice ještě nezaujímal v hudebním životě berlínském toho postavení, jako později, zvláště když mu Fridrich II. r. 1754 svěřil kompozici Metastasiova operního textu Clofide a když předtím r. 1751 se stal chotěm slavné italské zpěvačky Molteniové, okolnost, která nemálo podepřela jeho postavení v Berlíně. Ale Agricola mohl i r. 1750 uvést pro sebe tak závažné okolnosti, jakými náš Benda se nemohl prokázat. Dovídáme se o tom ze žádosti, kterou podal o kapelnické místo 5. ledna 1750. Podle toho se učil tři a půl léta v Lipsku hře na klavír a skladbě u samého J. S. Bacha, v Berlíně se dále zdokonaloval u C. H. Grauna a u Quantze a také skladatelsky se osvědčil mnoha vokálními skladbami, které provedli král.

kapelisti. Ve své žádosti se přímo odvolává na dobré zdání Graunovo a Quantzovo; to znamená, že tyto dvě hudební autority v Berlíně byly ochotny jeho žádost u gotského dvora doporučit. Sám se pak nabízí, že zajede do Goty, aby tam přehrál něco ze svých vokálních a nástrojových skladeb. Ba i svůj původ mohl hodit na váhu, poukazují na to, že pochází z Altenburska, tedy ze země gotského knížectví². Věru, nebyla to malá konkurence pro neznámého dosud českého muzikanta, odehrávajícího denně svůj part druhých houslí v král. kapele berlínské.

Není známo, jakou odpověď dostal Agricola na svou žádost a dostal-li vůbec nějakou odpověď. Také není známo, že by byl pozván do Goty a že by se byl tam představil jako hráč a skladatel. Zato ale je jisto, že někdy v druhé polovici února 1750 dal se slyšet u gotského dvora Jiří Benda, aby tím podal doklad svých schopností³. A již 1. května téhož roku je ustanoven dvorním kapelníkem v Gotě.

Tento výsledek, u srovnání s neúspěchem Agricolovým, vyžaduje vysvětlení. Jiří Benda nebyl v tehdejšímu hudebním světě ještě znám. Nemohl se vykázat zdaleka tak slavnými učiteli, jako Agricola. Že by byl na sebe nějak zvláště upozornil před r. 1750 jako skladatel, o tom není zpráv, ačkoli skladatelskou činnost z té doby nutno předpokládat⁴. Jako výkonný hudebník byl jistě již tehdy vynikající, ale nevydobyval si ještě nějaké pověsti v té věci. To vše, o čem byla řeč v prvním díle této práce, ty všechny duševní síly a umělecké dojmy, to vše se sice hromadilo v jeho nitru, aby tvořilo půdu, z níž by rostly budoucí tvůrčí činy, ale to vše bylo ještě pevně uzavřeno v jeho nitru a kdo tehdy mohl to vše tušit v tomto českém muzikantském emigrantu?

Především je zvláštní, že není zachována žádná žádost Bendova o kapelnické místo v Gotě. Že by se byla ztratila, je těžko myslitelné, neboť všechna akta po Bendovi byla pečlivě zachována⁵. Z toho by vyplývalo, že gotský dvůr byl na Bendu upozorněn nějakým jiným způsobem než vlastní nabídkou Bendovou. Získání Bendy za kapelníka bylo provedeno jaksi neúřední cestou a tato okolnost nutí vyložit si to také „neúředními“ vlivy. Zde se prostě uplatnila jakási mocná přímluva a sympatie pro našeho Bendu. Když si pak dobře všimneme celé duševní atmosféry na

gotském dvoře a kulturních i osobních styků tohoto dvora s postupimským, pak tyto, s počátku těžko pochopitelné sympatie pro českého, dosud neznámého hudebníka se stanou srozumitelné. Že se gotský dvůr obrátil při otázce nového maestra právě do Berlína, je samozřejmě po tom všem, co víme o osvícenském ovzduší v Gotě. Osobní přátelství Luisy Doroty s králem Fridrichem II., společné zájmy osvícenské, osobnost Gotterova — to vše byla pouta, jež vážala kulturně Gotu k Berlínu. V Berlíně pak měl Jiří Benda pro sebe některé přímluvčí.

Byl to především jeho bratr František. Staral-li se o celou svou emigrantskou rodinu s příkladnou péčí, vedl-li další hudební vzdělání svých bratří, pak je jen přirozeno, že on to též byl, jenž Jiřího uváděl do Goty, jakmile se tam uprázdnilo kapelnické místo. Nebylo to asi přímou přímluvou u gotského dvora, nýbrž spíše nepřímou, přímluvou u dvora postupimského. A tu právě mezi oběma dvory bylo tolik úzkých vztahů, že něco takového bylo snadno proveditelné. Především František Benda požíval zvláštní důvěry krále Fridricha II. To je nejlépe patrno jednak z emigrační epizody rodiny Bendů, jednak z toho, kterak na žádost Františkovu Fridrich jeho rodičům uděloval zvláštní výhody majetkové⁶. Nebylo tedy nic nemožného požádat krále, aby upozornil Luisu Dorotu na nadaného českého muzikanta. Při známém vztahu Fridricha II. k Luise bylo něco podobného dobře proveditelné. Ale byl tu ještě jeden prostředník mezi oběma dvory, který právě v této úloze byl vlivnější: známý nám hrabě Gustav Adolf Gotter.

V tomto svobodomyšlném bonvivantu, vlivném diplomatu a dvořaninu Fridricha II. jsme již poznali ochránce a příznivce pronásledovaných emigrantů a zvláště „moravských bratří“ v Neudietendorfu. Je proto přirozeno, že Gotter pohlížel se sympatiemi na celý rod Bendů, který patřil k těm, kteří trpěli za náboženského pronásledování ve své domovině. Ony sympatie s emigrací byly spojovací most mezi tímto dvorským velmožem a rodinou Bendů. Ale byla zde ještě jedna příčina, proč právě Gotter dobře znal všechny bratry Bendy, kteří byli zaměstnáni v král. kapele. Jako nejvyšší dvorní maršálek byl zároveň od r. 1742 intendantem nově založené opery a jejím ředitelem⁷, takže poměry u opery dobře znal a při jeho sympatiích k emigrantům mu nemohli ujít bratři

Bendové, kteří konali tak platné služby v operním orchestru. Gotter sice v únoru 1745 na vlastní žádost pod tíhou únavy z příliš bohatého a rušného svého života opustil jako 53letý služby Fridricha II., ale tím jeho styky s Berlínem nebyly nijak přerušeny, jak ukazují jeho dopisy s Fridrichem II. Právě v té době měl Gotter více příležitosti uplatňovat svůj vliv v Gotě, neboť po svém odchodu z pruských služeb žil na svém zamilovaném Mollsdorfu a odtud často navštěvoval gotský dvůr, především ovšem vévodkyni Luisu Dorotu⁸. A tak právě r. 1750 měl Gotter často možnost doporučit Luise Dorotě za kapelníka Jiřího Bendu, zvláště byl-li o to požádán Františkem. Projevil-li již dříve své sympatie k české umělecké emigraci svým přátelským stykem s Janem Kupeckým, měl nyní příležitost tytéž sympatie prokázat podporou českého muzikantského emigranta.

Při rozhovoru o kapelnické místo padala na váhu dále ta okolnost, že náš Benda pocházel z Čech. To bylo něco, co u gotského dvora budilo právě in musicis určité sympatie. Bendův předchůdce v Gotě, Gottfr. Heinr. Stölzel, rodák ze saského Grünstädtelu u českých hranic, působil před příchodem do Goty v Praze po tři léta a právě zde se začal uplatňovat jako operní a oratorní skladatel. Jeho umělecké styky s Prahou pak nepřestaly ani v době, kdy od r. 1720 dlel v Gotě, jak o tom svědčí pražské provedení některých jeho děl z té doby⁹. V Gotě znali proto dobře vynikající stav hudby v tehdejších Čechách.

Ale ještě o jedné okolnosti je třeba se zmínit při otázce Bendova kapelnictví. Činím tak zatím s výhradou potud, že se mi dosud nepodařilo zjistit jeden předpoklad této okolnosti. Ale i tak se o tom zmiňuji, třeba s vědomím zatímní hypotetičnosti. Týká se to Bendova svobodného zednářství. Bude ještě obšírněji vypravováno ve třetí části této práce, že Jiří Benda vystupuje v prvních sezeních zednářské lože v Gotě r. 1774 jako zednář stupně mistrovského. V archivu gotské lože je výslovně poznamenáno, že byl Jiří Benda přijat již dříve za zednáře v Berlíně, tedy pravděpodobně v loži *Aux trois globes*. Pro naši otázku bylo by nyní svrchovaně důležité zjistit, kdy byl Benda recipován, zdali před r. 1750, neboť tím by rázem jeho doporučení do Goty bylo vysvětleno. Bohužel, mému veškerému úsilí se dosud nepodařilo

zjistit datum Bendovy recepcce v Berlíně, a tak se musíme spokojit s pouhým hypotetickým řešením této otázky. Je ovšem velice pravděpodobné, že byl recipován za svého berlínského pobytu, tedy před r. 1750, kdy se dostal do ovzduší dvora Fridrichova, v němž zednářství se uplatňovalo způsobem nadmíru výrazným. Bylo-li tomu tak, pak vše další by bylo již jasné. Víme již, že zednářství bylo na gotském dvoře v době kolem r. 1750 značně rozšířeno, že k zednářství se zde hlásili nejen členové dvora, nýbrž i členové vévodské rodiny. Luisa Dorota pak při své svobodomyšlnosti měla pro zednářství nezastírané sympatie. Ale tato páska zednářství mezi Gotou a naším Bendou měla ještě jiného důležitého spojovacího členu. Byl to opět hrabě Gotter, který patřil již od r. 1740 do zednářského svazku, pořádal v Mollsdorfě schůzky zednářů a byl význačným představitelem zednářství v Durynsku. Uvážíme-li pak, že také král Fridrich II. byl zednář, pak za těchto všech okolností doporučení zednářského muzikanta za kapelníka k zednářskému dvoru by bylo něco tak samozřejmého, že vedle toho konkurence Agricolova byla příliš slabá¹⁰.

A konečně byla tu ještě další příčina Bendova vítězství, a uvádíme-li ji na posledním místě, není tím řečeno, že by byla méně důležitá. Byly to umělecké schopnosti Bendovy. O jeho umělecké činnosti v Berlíně nejsou zachovány dokumenty. Ale přece z toho, co je naznačeno v pramenech, i z další jeho umělecké dráhy, nutno bezpečně soudit, že Benda již v Berlíně byl znám jako svérázný duch umělecký. Především okolnost, že hned první jeho zachované skladby z doby gotské ukazují skladatele, jenž bezpečně ovládá svůj styl i svůj pregnantní hudební výraz, svědčí o tom, že tuto skladatelskou bezpečnost si osvojil nutně již v Berlíně. Toho se dotýká právě dole citovaný výrok ze Schlichtegrollova Nekrologu, třebaš jeho výrok nutno brát opatrně. Jisto je tolik, že v úzkém kruhu byl J. Benda znám již před r. 1750 jako skladatel, i když tento jeho význam do veřejnosti ještě nepronikl. Mimo to byl již tehdy náš Benda ceněn nejen jako houslista, nýbrž jako výborný hoboista a osvědčený korepetitor, jenž úspěšně studoval s vynikajícími zpěváky operní partie¹¹. To vše byly schopnosti, které jej ke kapelnickému úřadu dobře doporučovaly. Ale konečné rozhodnutí bylo způsobeno nepochybně jeho uměleckým představením

v Gotě. Benda tam předehrával a v tom uměleckém zápase také zví-
tězil. Neboť jakmile došlo k změření uměleckých sil, nemohlo býti
pochyby, kde je převaha: zdali u tohoto českého muzikanta, jenž
dovedl tak podivuhodně spojovat prudký hudební temperament a
muzikantskou náruživost s pevnou rozvahou, anebo u německého
hudebníka, jenž sice se mohl vykázat vzácným učitelem a jenž
i theoreticky zaujímal význačné postavení, ale v praxi nebyl zdaleka
nadán tou bohatou hudebností, jako jeho český konkurent¹³.

A tak, jakmile na dvoře Luisině vše uvažovali: tuto hudební
spontánnost a schopnosti Bendovy, jeho sympatickou emigrační mi-
nulost, jeho původ z Čech, který v Gotě od doby Stölzelovy byl
dobrým doporučením, přímluvy „přátel“, zvláště Gotterovy, a při-
stoupilo-li k tomu všemu ještě svobodné zednářství Bendovo, pak
nemohli být ani na chvíli na rozpacích, komu dát přednost.

Knížecím gotským kapelníkem byl Jiří Benda jmenován de-
kretem 1. května 1750¹³. Jako kapelník se v Gotě představil a byl
ve svůj úřad uveden 6. května¹⁴. Jeho plat byl vyměřen ročními
600 toлары. K tomu přistoupil příspěvek na stravování tří hochů,
kteří zpívali v zámecké kapli, a to 164 zl. a šest sáhů dříví a mimo
to byla Bendovi hrazena cesta z Berlína do Goty¹⁵. Protože plat
mu byl poukázán počínajíc druhým kvartálem (Trinitatis) a protože
v Berlíně mu byl zastaven plat rovněž druhým kvartálem, bral
Benda za duben a květen dvojí plat, z Goty a Berlína. V Berlíně
měl Benda ročně 250 tolarů¹⁶; znamenalo tedy pro něho kapel-
nictví v Gotě také značnou výhodu i po stránce existenční.

Tím se usazuje v durynské Gotě tento český hudební emigrant,
aby zde založil gotskou větev svého rodu a aby se v zdejších služ-
bách dále umělecky vyvíjel. S Gotou také je spjat největší umělecký
vzestup Jiřího Benda, kdy dovedl náš emigrant z klidné residence
vytvořit významné ohnisko hudebního života.

Gota byla v době, kdy sem přichází Benda, nejen známé sídlo
osvícenské kultury, nýbrž měla i svou dobrou hudební tradici, o níž
se Benda mohl v mnohém opřít. Nebyla sice příliš stará a také ne-
byla zvláště výrazná v porovnání s jinými městy německými, nicméně
mohla dát Bendovi v mnohém oporu pro jeho umělecké působení.

K umělecké úrovni dospěl hudební život v Gotě před Bendou
za jeho předchůdce Gottfrieda Heinr. Stölzla. Co předcházelo, byl

pouhý běžný průměr a nemá pro umělecké působení Bendovo významu. Nemělo by tedy smyslu se o tom šířit¹⁷. Knížecí kapela se skládala z malého sboru vokalistů a instrumentalistů a její úkol se nelišil od úkolů jiných zámeckých kapel v té době: bylo to provozování hudby v kostele a „při tabuli“. O gotské kapele není známo, že by v době před Stölzelem byla znamenala něco mimořádného. Za zmínku stojí pouze nová organizace kapely, k níž došlo, když se ujal úřadu kapelník Mylius 1676. Toho roku (1. dubna) předložil Mylius knížeti návrh na úpravu pravomoci kapelnické podle vzoru jiných dvorů. Navrhuje ze zde v čelo hudby ředitel (Direktor), který by měl rozsáhlou pravomoc; měl býti nejvyšší autoritou in musicis pro celé vévodství. Jemu měli být podřízeni dva kantorů; figurální kantor, jehož povinností je provozovat za ředitelova vedení hudbu v městě a u dvora, a to chrámovou i komorní, a chorální kantor, jehož úloha je dosti podřízená. V návrhu se mluví o pěveckém sboru, z něhož jsou vybíráni 4 diskantisti, 2 altisti, 3 tenoristi a 3 basisti, kteří zpívají při bohoslužbách, u tabule a účastní se týdenních zkoušek. Těchto 12 hochů je za to zvlášť placeno¹⁸. V tom rozsahu, jak byl návrh podán, nebyl uskutečněn, neboť z téže doby jsou zachovány rozpočty na kapelu, které sice v něčem vycházejí z uvedeného návrhu, ale v něčem na něj neberou zřetele. Podle těchto rozpočtů by stav kapely byl tento: kapelník (ročně 300 tol.), 4 diskantisti (po 50 tol., 200 tol.), 2 altisti, 2 tenoristi, 2 basisti (po 150 tol., 900 tol.), 2 houslisti a 2 violisti, kteří musí hrát také gambu nebo jiné smyčcové nástroje (po 100 tol., 400 tol.), 1 fagotista, 2 hornisti, 3 trombonisti, kteří rovněž musí hrát smyčcové nástroje (po 100 tol., 600 tol.). To znamená roční náklad 2400 tol. Mimo rozpočet se uvádí 5 trumpetistů¹⁹ a jeden tympanista, a tito všichni musí hrát i jiné nástroje. Tento rozpočet představuje v době kol. r. 1676 maximum požadavků v Gotě. Vedle toho též rozpočet uvádí ještě minimum, pod něž nelze jíti, má-li se provozovat řádná hudba v kostele a při tabuli. Liší se od maxima pouze v tom, že místo 3 trombonistů žádá pouze jednoho a místo 5 trumpetistů dva. Jinak ponechává stav takový, jaký je v prvním rozpočtu. Konečně třetí rozpočet má stejný počet hráčů, jako onen minimální, ale liší se tím, že kapelníkovi dává 400 tol., diskantistům po 100 tol., ostatním vokalistům po 200 tol., instrumen-

talistům po 150 tol., a dvěma trumpetistům a tympanistovi celkem 400 tol., takže celkový náklad by činil ročně 3900 tol.²⁰.

Tyto rozpočty ukazují ideální stav, jaký by si bylo přáti v Gotě. Skutečnost byla však střízlivější. Podle výkazu platů sestávala kapela 1676 z kapelníka (300 tol.), basisty (200), tenoristy (200), altisty (200), falsetisty (200), ze dvou hochů vokalistů (100), varhánika (200), dvou houslistů (300) a jednoho trombonisty (150)²¹. K tomuto počtu nutno ovšem přičísti obligátní hoboisty a trumpetisty, kteří nepatřili do stavu kapely a kteří byli povinni hráti i na jiné potřebné nástroje. Kapela se dvěma systemisovanými houslisty nebyla kapela zajisté vynikající.

Ke zvýšení umělecké úrovně hudebního života v Gotě došlo tehdy, když kapelnictví se ujal 1720 Gottfried Heinrich Stölzel²². Jím přichází do Goty osobnost, která svým uměleckým rozhledem přesahovala lokálně omezené postavy předchůdců. Stölzel, saský rodák od českých hranic (nar. 13. ledna 1690 v Grünstädtelu), po domácích studiích, zvláště v Lipsku, kde studoval díla Telemannova, a po tříletém pobytu ve Vratislavi, odebral se r. 1713 do Itálie, která nejvíce rozšířila jeho umělecký obzor. Poznal Benátky, kde se stýkal s drážďanským Heinichenem a poznal vynikající representanty italské hudby operní i nástrojové, jako Car. Franc. Polarola, Ant. Vivaldiho; známý Bened. Marcello jej uvedl do přední společnosti benátské. Ve Florencii si oblíbil opery Franc. Gaspariniho, v Římě se seznámil s Ant. Bononcini. Mimo to navštívil Pisu, Livorno a Bolognu. Patří tedy Stölzel k těm německým skladatelům, kteří domácí tradici obohacují svěžím duchem italským a skladby Stölzlovy také dobře dokumentují svou zpěvností a svěžestí tento italský vliv.

Pro nás je Stölzel také tím zajímavý, že působil po tři léta v Praze a že s Prahou uzavřel delší umělecké přátelství. Tak znamená Stölzel první spojovací most mezi Prahou a durynskou Gotou. V Praze prožil Stölzel tři léta, 1715 až 1717. Byl ve službách pana Adlersfelda a ve své autobiografii se zvláště, živou účastí vzpomíná na své styky se svob. pánem Hartigem a s hr. Logim. To, co Stölzel napsal o Logim a zvláště o Hartigovi v Matthesonově Ehrenforte, patří k nejcennějším dokumentům o hudební kultuře v Praze v oněch letech²³. Vyplývá z toho, jak v domech

této hudbymilovné šlechty žil Stölzel v dalším těsném styku se světovou hudbou, a to italskou i francouzskou (Lully)²⁴. Stölzel, jenž s takovou vřelostí dovedl psát o těchto hudebních poměrech pražských, jistě také o nich v Gotě vypravoval, takže vynikající stav hudební kultury v Čechách byl v Gotě dobře znám.

Když r. 1720 přišel Stölzel do Goty — předtím ještě působil v Drážďanech a v Geře — měl pověst nejen umělce znalého světa, nýbrž i osvědčeného skladatele. Vedle mladých pokusů měl řadu oper na vlastní texty a oratoria. Některé z nich složil v Praze, jako *Venuše a Adonis*, *Acis a Galathea*, *Maria Magdalena*, *Jesus patiens*, *Cain* a j. Vedle toho měl mnoho nástrojových skladeb. V Gotě k tomu přistoupily chrámové kantáty. Tak v Gotě se objevuje umělec, který daleko předčil svým uměleckým významem své předchůdce.

Kapelníkem knížecí kapely v Gotě byl Stölzel jmenován 24. února 1720²⁵. Místo toto zastával až do své smrti 1749. Platu měl na hotovosti 514 tol. 6 gr. a 54 tol. za naturální obilí, mimo to bral kapelník v Gotě příspěvek pro tři hochy kapelisty, a to 120 tol. na hotovosti a 36 tol. za obilí a konečně 12 sáhů dříví pro sebe a 6 sáhů pro hochy²⁶. Mimo to dostával Stölzel mimořádné přídavky a výpomoci, zvláště když si kupoval v Gotě dům²⁷. Gota se stala Stölzlovi druhou vlastí a Stölzel se těšil oblibě nejen u Fridricha II., nýbrž i u jeho nástupce Fridricha III. (od 1732). Z jeho dětí našly 4 výživu ve službách vévodských a vynikli z nich zvláště Vilém Fridrich, potomní dvor. diakon a kazatel na Friedensteine²⁸.

V Gotě také rozvinul Stölzel rozsáhlou skladatelskou činnost. O umělecké povaze jeho zachovaných skladeb budeme jednat v souvislosti s Bendovými chrámovými kantátami. Na tomto místě stačí, uvedeme-li jeho skladatelský odkaz, aby bylo zřejmo, že v něm měl Benda předchůdce nikterak bezvýznamného. Hiller zaznamenává ve Stölzlově biografii 8 ročníků kantát, a to pro každý svátek a pro každou neděli dvakrát, asi 40 pašijí, 14 oper, 16 serenád, přes 80 kusů k tabuli, 80 příležitostných kantát, pro narozeniny v knížecí rodině a pro zahájení sněmů, množství mší, ouvertur, symfonií a koncertů. Tento přibližný odhad možno doplniti seznamem hudebnin, které převzal Benda při svém nastoupení²⁹. Podle něho skladatelský odkaz Stölzlov byl skutečně veliký. Uvádí se zde

3 Tedeas, 31 mší, z nich 3 německé, ostatní latinské, kantáty z roků 1720—21 (138 kusů), 1722—23 (71), 1725—26 (132), 1729—30 (140), 1732—33 (72), 1733—34 (71), 1737—38 (69), 1743—44 (68), tedy osm ročníků, jak uvádí Hiller, ale z nich pouze dva jsou dvojité. Mimo to je uveden ještě ročník 1736, komponovaný v Sondershausen (141 kusů). Dále uvádí seznam 34 pašijí, 51 pobožností pro postní neděle, 77 kantát pro narozeniny a sněmovní zasedání, 25 nešporových kantát, 12 smutečních kantát, 20 kusů ke zpovědi a přijímání, 7 oratorií, z nich 1 latinské, ostatní německá, 30 oper a serenád, 97 kusů k tabuli (Tafelstücke), 1 Eremiten-Music (hudba k slavnostem řádu Eremitů), 1 Stift-Music, Das Landleben, Das Stadtleben, L'amore contra l'amore (drama per musica), Oda z Horatia, 94 sinfonií, 18 ouvertur, 2 „silné“ (starcke) sinfonie á la France (t. j. ve francouzském obsazení dechovým), 23 koncertů, 12 sonát, 18 trií, 1 kvarteto (Quatro). Tento seznam ukazuje, že těch 30 let, která prožil Stölzel v gotských službách, bylo vyplněno usilovnou činností skladatelskou³⁰.

Hlavním cílem skladatelské činnosti Stölzlovy a zároveň hlavním úkolem celé kapely za Stölzla byla chrámová hudba, tedy především chrámová kantáta. Za tím účelem byla hlavně vydržována zámecká kapela v Gotě. V tom se gotská kapela shoduje s jinými zámeckými kapelami v protestantském Německu³¹. Kdežto u nás zámecké kapely neměly za hlavní svůj úkol chrámovou hudbu, nýbrž naopak nejvyšší umělecké úkoly je čekaly při provozování oper, takže opera byla vždy vrcholem a nejvyšším cílem činnosti našich zámeckých kapel, je to u zámeckých kapel protestantského Německa naopak³². Tam provedení opery se stává výjimečným zjevem, kdežto chrámová hudba a hlavně chrámové kantáty jsou stálým hlavním cílem v činnosti těchto kapel. Výjimku tvoří pouze dvorské kapely, zvláště kapela Fridricha II., jehož dvůr ovšem nelze označit za protestantský při skeptickém jeho stanovisku v otázkách náboženských a církevních. Proto tam kapela byla především a téměř výlučně operní. V Gotě onen hlavní cíl byl dán také náboženskými poměry u dvora, přísným luterismem, který tehdy ovládal Gotu vlivem známého Cypriana.

Oficiálním úkolem zámecké kapely bylo za Stölzla především pěstování chrámové hudby. Při teritoriálním zřízení luterské církve

byla kapela suverénova eo ipso jakousi oficiální kapelou příslušné teritoriální oblasti církevní. Tím si také vysvětlíme, proč Stölzlova činnost v chrámové hudbě byla tak neobyčejně bohatá. Uvidíme také, že na tuto tradici pak navázal náš Benda v Gotě.

Stölzlova úloha byla hlavně v tom, aby pro neděle a svátky dodával kantáty. V této věci se jeho úkol nelišil od úkolů většiny tehdejších kapelníků, kantorů a varhaníků. Výkonnost jeho budí však pozornost již celkovým počtem 902 kantát, jež napsal v letech 1720 až 1743. Je to výkonnost, která se dá měřit s výkonností současníka Stölzelova J. S. Bacha³³. Připočteme-li k tomu 77 příležitostných kantát, 31 mší, 34 pašijí a 57 menších skladeb chrámových a 7 oratorií, pak již tento zevní obraz Stölzlovy činnosti ukazuje skladatele, jenž nebyl v té době mezi nejmenšími. Také kvalita jeho zachovaných skladeb přesvědčuje, že Stölzel dovedl vytvořit mnoho cenného, co si uchovalo trvalou hodnotu i po jeho smrti. Bylo by proto nejvýše nutno, aby umělecký zjev Stölzlův byl kriticky zhodnocen, což se dosud nestalo. V německé hudbě první polovice 18. stol. zaujímá význačné místo a hudební historiografie bude muset toto místo mu také spravedlivě vykázat.

Druhým úkolem kapely bylo provozovat hudbu k tabuli a po tabuli, kdy hrány sinfonie, koncerty, serenády, tria, zpívány arie a pod. Byla to hudba k soukromé potřebě majitele a neměla tedy již toho oficiálního rázu. I zde činnost Stölzlova byla rozsáhlá, jak o tom svědčí onen seznam. Stölzel zde vystupuje také jako plodný nástrojový skladatel, jenž pěstuje všechny tehdejší formy nástrojové hudby orchestrální i komorní. Přechod k dramatické hudbě tvoří t. zv. Tafelstücke, malé dramatické scény, něco jako scénické kantáty. Opera se objevuje za Stölzla v Gotě v letech 1720 až 1744 téměř každoročně. V té době provedeno bylo v Gotě 23 oper a dramatických serenád (gratulačních kantát). Seznam sice uvádí 30 oper a serenád, ale v tomto počtu jsou nepochybně opery, o nichž Stölzel píše ve své autobiografii, že je složil před příchodem do Goty. V aktech o kapele vyskytují se pouze jedinkrát r. 1739 jména italských zpěváků Pinettiho a Calletiho, kteří se dali slyšet u dvora³⁴. Mimo to pak jsou zachovány zmínky o provozování operních skladeb z let 1733 až 1738, kdy hrány opery, serenády a pastorále. Tyto zprávy jsou pak doplněny librety Stölzlových dramatických her,

kteří ukazují souvislou tradici operní od jeho nastoupení až do r. 1744⁸⁵.

Tento pouhý přehled skladatelské činnosti Stölzlovy ukazuje, že tehdy gotská kapela měla v čele umělce, jenž patřil k předním zjevům tehdejší hudby v Německu. Svědčí o tom i Mattheson, který pojal autobiografii Stölzlovu do své Ehrenpforte. Stölzel vedle své skladatelské činnosti se zabýval také teorií, což tehdy zvláště přispělo k jeho věhlasu. Vydal 1725 malé pojednání o kanonu a pro Mizlerovu společnost napsal pojednání o recitativu, kterého však nevydal⁸⁶. Jeho vstup do Mizlerovy společnosti 1739 je rovněž dokladem jeho theoretických zájmů.

Za těchto okolností také stav kapely odpovídal nutně úrovni maestra. O vnějším stavu této kapely dává alespoň částečný obraz jednak seznam nástrojů, jež se nahromadily na zámku za Stölzla, jednak některé osobní záznamy o kapelistech z té doby. Inventář hudebních nástrojů z doby Stölzlovy je značně bohatý a ukazuje, že o kapelu bylo postaráno na tehdejší dobu způsobem velmi pečlivým³⁷. Z akordických nástrojů jsou zde zaznamenány klavírní a loutnové nástroje. Z klavírů bylo zde 15 nástrojů, z nichž dva byly ve Friedrichswertu, jeden v Altenburku a dva označeny jako nepotřebné³⁸. Pro potřebu v Gotě stálo tedy celkem 10 nástrojů. Nástrojů loutnových bylo zde celkem 10, a to 5 louten, 3 theorby, 1 gitara a 1 calcidon³⁹. Tento veliký počet akordických nástrojů je dobrým dokumentem hudební praxe doby generálbasů. Houslí měla gotská kapela 12, vesměs výborné nástroje⁴⁰. K nim řadí inventář ještě violu d'amour od Stürtzla z Vratislavě z r. 1719. Z viol zde bylo 6 viol da gamba a 10 viol da braccia, z nichž bylo několik nepotřebných, dále 4 violoncella, 4 violony a jeden violon spojený s violoncellem a s 2 lesními rohy⁴¹. Dále se v inventáři zaznamenávají 3 hoboje, z nichž jedna nepotřebná, 2 hoboje d'amour, 4 zobcové flétny (z nich 2 nepotřebné), 2 staré basové flétny a jedna pařížská příčná, 6 fagotů, 2 pařížské serpenty, 2 trumpety do F, 2 trumpety do D a 5 párů lesních rohů do F, Dis, G a A⁴².

Přibližný osobní stav kapely možno rekonstruovat z některých, ovšem nečetných zpráv archivních⁴³:

- Houslisti :** Nic. Bauer (po prvé zmíněn 1733),
 Joh. Aug. Engert (po prvé zmíněn 1732),
 Joh. Wilh. Hirn, komorník (po prvé zmíněn 1710),
 Joh. Andr. Schieck (po prvé zmíněn 1730),
 Lud. Mich. Schneider (po prvé zmíněn 1733),
 Joh. Nic. Specht (po prvé zmíněn 1733),
 Joh. Georg Straubel (po prvé zmíněn 1733).
- Hobojisti :** Sam. Böhmer (po prvé zmíněn 1733),
 Cramer (po prvé zmíněn 1733),
 Dölle, Hausvoigt (po prvé zmíněn 1733),
 Schieler (t. Schüler) (po prvé zmíněn 1733).
- Fagotisti :** Cramer (po prvé zmíněn 1733),
 Dav. Alb. Böhmer (po prvé zmíněn 1733),
 Chr. Heinr. Stölzel též kontrabasista (po prvé
 zmíněn 1733).
- Lesní rohy :** Joh. Casp. Hötzel (od 27. srpna 1734),
 Ant. Ferd. Weisse (od 27. srpna 1734).
- Violoncello :** Lange (po prvé zmíněn 1733, † 1748).
- Zpěváci :** sopranista Jos. Thielem. Cramer, Kapellknabe
 (po prvé zmíněn 1733),
 altista Joh. Aug. Hebert (též Huber) (po prvé
 zmíněn 1733),
 tenorista Joh. Chr. Ziegeldecker (po prvé zmí-
 něn 1743),
 tenorista Schlechtweg (po prvé zmíněn 1743),
 basista Weidler (po prvé zmíněn 1733; sloužil
 do 1746),
 basista G. N. Otto (od 6. března 1746, † 1791).
- Dvorní kantor :** Georg Zach. Busius (po prvé zmíněn 1732).
 Göpel.
- Loutnista :** Gottfr. Diessel (též Diestel) (po prvé zmíněn 1739).
- Varhaníci :** Joh. Gottfr. Golde, dvorní varhaník (po prvé zmí-
 něn 1710),
 Mich. Chr. Specht, varh. v klášt. august. a v sirot-
 činci (po prvé zmíněn 1732).

Mimo ně se uvádějí dvor. hudebníci bez označení nástroje: Joh. Christ. *Hertel* (1721 a 1730) a Fr. Wilh. *Stangen*. Většina těchto kapelistů působila také za Bandy a proto se s nimi ještě setkáme.

Tím není stav hudebníků vyčerpán, neboť trumpetisti, hornisti a tympanisti nebyli vedeni ve stavu kapely a právě tito byli povinni vypomáhati i na jiných nástrojích, jako na violách, trombonech, kontrabasech a pod. Pro stav kapely kolem 1733 je z uvedených seznamů směrodatný počet houslistů a hoboistů (zároveň flétnistů), a ten při počtu šesti až sedmi houslistů a čtyř hoboistů ukazuje, že kapela v Gotě za Stölzla patřila svým počtem ke kapelám dobře obsazeným⁴⁴. Uvážíme-li pak, že před Stölzlem 1676 základ kapely tvořili pouze dva houslisti, vysvítá z toho nejlépe, kterak stav kapely za Stölzla se změnil. Za těmito zevními fakty se zároveň skrývá důležitý vývoj stylový. Právě od 2. pol. 17. stol. se v ensemblové hře nástrojové uplatňují stále větší měrou smyčcové nástroje, zvláště housle. Byl v tom zároveň i vliv italské hudby, kde od 2. pol. 17. stol. stále více se klade váha, vlivem Arc. Corelliho a jeho nástupců, na smyčcový orchestr, kdežto pro německou hru nástrojovou je příznačná obliba v nástrojích dechových. Tím, že se za Stölzla přesunuje těžiště orchestru z dechů na smyčce a hlavně na housle, uplatňuje se jednak nový styl nástrojové hudby, jednak speciální vliv italské hudby, kterou Stölzel dobře znal. Pro gotskou kapelu to znamenalo pozoruhodný pokrok a vývoj směrem k ušlechtlejším a výraznějším hudebním prostředkům. Tento nový stav kapely stačil pak na dlouho i po Stölzlovi; ještě za Bandy 1755 tvořilo stále základ kapely šest houslistů.

K systemisovaným kapelistům patřili hoši vokalisti, kteří podléhali rovněž kapelníkovi, jenž na jich stravování a ubytování bral zvláštní plat. Za Stölzla byli tři vokalisti, na něž Stölzel dostával 164 míš. zl. a 6 sáhů dříví⁴⁵. Konečně vypomáhali při mimořádných příležitostech někteří zpěváci, kteří nebyli členy kapely a proto byli pouze od případu k případu odměňováni. Tak v l. 1733 až 1738 dostává zpropitné dcera kapelisty Cramera Sidonie Dorota za účinkování při operách a serenádách⁴⁶.

Zvláštní postavení v kapele měl dvorní varhaník. Byl jím Joh. Gottfr. *Golde*, který se objevuje v gotské kapele již 1710 jako houslista a od 1721 jako dvorní varhaník⁴⁷. Pocházel z Kreische

u Drážďan. Těšil se u dvora značné vážnosti. Jako dvorní varhaník byl zároveň nejvyšší autoritou pro otázky varhanní v celém knížectví. Tak r. 1729 byl pověřen dozorem při stavbě a opravě všech varhan v celém knížectví. Od 1741 vyučoval hře na klavíru dědičného prince⁴⁸. Když pak žádal, aby jeho syn, právník Joh. Ernst, dostal uprázdněné místo ve vrch. konsistorní kanceláři, bylo mu 1741 vyhověno⁴⁹. Jiný jeho syn Joh. Gottfr. jun. stal se nástupcem svého otce v úřadě dvorního varhaníka a s jeho jménem se ještě setkáme. Golde st. zemřel 26. září 1759 v 10 hod. večer⁵⁰. Vedle Goldeho se objevuje ještě 1736 dvorní varhaník a dvorní kantor *Göpel*. Měl asi podřízený význam⁵¹.

Aniž se můžeme na tomto místě pouštět do vnitřního rozboru hudební kultury, která panovala v Gotě za Stölzla, musíme říci aspoň tolik, že tato hudba rostla zcela z půdy hudebního baroka, jak byla modifikována prostředím německého protestantství. Základ tvořila chrámová protestantská kantáta a nástrojová hudba orchestrální a komorní, určená stylem triové sonáty a concerta grossa a přísnou polyfonní strukturou. Byla to hudba, která odpovídala duchu přísného luterského dogmatismu, jaký panoval na gotském dvoře v I. pol. 18. století, zvláště za Fridricha II. a také kolem osoby Fridricha III. Ale tento protestantský hudební barok nemohl stačit té části gotského dvora, která byla ovládána osvícenským duchem kolem Luisy Doroty. Pro tento okruh musely se Stölzlovy chrámové kantáty, kotvící ideově v orthodoxním luterismu a jeho koncerty, symfonie, tria a opery, vyrůstající ze stylu hudebního baroka, který odpovídal době kolem r. 1700, vyjímát v době před r. 1750 zastarale⁵². Co před 30 lety znamenalo ještě pokrok a dobové zjevy, patří v nové osvícenské atmosféře již minulosti. Gotě bylo třeba nového hudebního ducha a nového hudebního stylu. A to přinesl Jiří Benda.

Gottfried Heinrich Stölzel zemřel 27. listopadu 1749, v 6 hod. ráno⁵³.

Když Benda nastoupil službu v Gotě, nepřineslo to nějaké podstatné změny v organisaci kapely. Převzal prostě kapelu, jak se vyvinula za Stölzla. Proto její stav s počátku byl týž jako před jeho příchodem. Z doby Bendovy máme o něm daleko více zpráv a možno proto zde podat historii této kapely až do r. 1774, t. j.

do změněných uměleckých poměrů po příchodu Seylerovy divadelní společnosti do Goty. Početnost kapely a její obsazení je dobře zachyceno v seznamu této kapely, který r. 1755 podaly Marpurgovy Beyträge. Je to zároveň první veřejná zpráva o gotské kapele za Bendy a podává obraz kapely v roce 1754—55, tedy na začátku Bendovy činnosti⁵⁴. Tento seznam členů gotské dvorní kapely zde otiskují doslova, avšak s tou změnou, že v závorce přidávám data jich působení podle archivních pramenů, jež budou dále citovány. Tato data ovšem u Marpurga nejsou zaznamenána. První číslice znamená rok, kdy jméno dotyčného kapelisty se po prvé objevuje v pramenech o gotské kapele.

Kapelník: Jiří Benda (od 1750 do 1778, † 1795).

Zpěvačky: Paní Marie Elis. Galetti (od 1750 do † 1790),
Paní Frant. Hatašová (Hattaschin), sestra kapelníka Bendy (od 1750 do 1778, † 1781).

Zpěváci: Joh. Thielmann Cramer z Bittstedtu u Goty, sopránista (od 1733, působí ještě 1778),
Giov. Andr. Galetti z Toskánska, basista (od 1750 do 1784),
Joh. Aug. Hebert z Moskau v Lužici, altista (od 1733 do † v květnu 1772),
Georg Nicol. Otto z Goty, basista (od 6. března 1747 do † 1791),
Joh. Christ. Ziegeldecker z Rohnstädtu v Sasku, tenorista (od 19. srpna 1743 do 1765, pak městský kantor v Gotě).

Houslisti: Nicol. Bauer z Georgenthalu u Goty (od 1733 do † 16. ledna 1758),
Joh. Aug. Engert z Goty (od 1732 do † 3. prosince 1758),
Dismas Hataš (Hattasch) z Čech (od 1751 do † 1777),
Joh. Andr. Schieck z Goldbachu u Goty (od 1730, † 1768),
Nicol. Specht ze Sültzenbrücku (po prvé zmíněn 1733, působí ještě 1778).
Joh. Georg Straubel z Leitenberku (od 1733 do † před 20. květnem 1757).

- Violisti:** Jerem. Brandt z Warzu u Goty (zmíněn po prvé a naposledy 1755),
Tob. Kraft z Molschleben u Goty (zmíněn po prvé a naposledy 1755).
- Hobojisti:** Samuel Böhmer z Christianstadtu (od 1743 do † 11. března 1765),
Georg Christ. Stubenrauch z Grosswargel (po prvé zmíněn 1755, působí ještě 1778).
- Doprovod (accompagnement):** Dav. Albr. Böhmer, fagotista z Moskau v Lužici (po prvé zmíněn 1733, působí ještě 1778),
Gottfr. Diessel, loutnista z Brunšviku (po prvé zmíněn 1739, do † 13. dubna 1776),
Joh. Gottfr. Golde, komor. a dvor. varhaník z Kreische u Drážďan († 26. září 1759),
Joh. Gottfr. Golde jun., komor. a dvor. varhaník (po prvé zmíněn 1755, do † 29. června 1781),
Christ. Heinr. Stölzel, violonista (po prvé zmíněn 1733, do 1757, † 10. května 1764).
- Hornisti:** Jan Kašp. Hötzel z Rokytnice v Čechách (od 27. srpna 1734 do † 25. července 1777),
Ant. Ferd. Weisse z Wagstadtu ve Slezsku (od 27. srpna 1734 do 1763, † před 28. lednem 1768).

Měla tedy gotská kapela 5 zpěváků, 16 instrumentalistů: 6 houslí, 2 hoboje, 2 violy, 2 hory, 1 fagot, 1 kontrabas, 2 varhaníky, kteří hráli číslovaný bas buď na varhanách nebo na klavíru, a konečně 1 loutnistu, jehož úloha v kapele se po r. 1750 chýlila ke konci a vyskytuje se tu ještě jen jako pozůstatek ze staré doby. Bez tohoto loutnisty měla celá kapela celkem 21 členů a kapelníka. Tento stav pak trvá i dále. Tak když se celý dvůr stěhoval vždy na podzim ke sněmovnímu zasedání do Altenburku, chodila s ním kapela a zaznamenává vždy 21 členů. Teprve 1775 se uvádí 24členná kapela. Ale tehdy zavládly v Gotě již zcela jiné umělecké poměry⁶⁵.

Tento stav kapely z r. 1754—55 byl pak v Gotě tak ustálen, že se na něm až do r. 1778 nic podstatné nezměnilo. Nutno ovšem

předem podotknout, že organisačně mimo kapelu stál sbor dvorních hoboistů a dvor. trumpetistů a tympanistů, kteří, bylo-li třeba, vy-pomáhali v kapele, a to nejen na vlastních nástrojích, nýbrž i na jiných nástrojích, jimž se musili učit (hobojisti na flétnu a violu, trumpetisti na trombon, violu, kontrabas po případě fagot). Tím početnost a výkonnost kapely značně stoupala. Konečně mimo kapelu byli také hoši vokalisti, kteří při Bendově nastoupení byli tři.

A nyní prosím čtenáře, aby se ozbrojil trpělivostí a prošel se mnou personalia této kapely na základě archivních dokumentů. O sestře Bendově Anně a jejím muži Hatašovi pojednáme v sou-vislosti s rodinnými poměry Bendovými v Gotě. Manžele Galletiovy si ponecháme pro 4. kapitolu, až se seznámíme s italskou buffou v Gotě. Tamtéž bude řeč o tenoristovi Ernstu Christ. *Dresslerovi*, jenž působil v Gotě v l. 1764—1767 a o intermezzistech man-želech Burgioniových, Bianchiových a o buffo-basistovi Sibyllovi. Mezi zpěváky tři působili ještě z doby Stözlzovy. Sopranista Cramer objevuje se v gotské kapele již 1733, s počátku jako vokalista, později jako sopranista s titulem Cammermusicus a působí v ka-pele ještě 1778⁵⁶. Altista Hebert rovněž působí od r. 1733 a zemřel někdy v květnu 1772⁵⁷. Tenorista Ziegeldecker nastoupil 19. srpna 1743. R. 1758 se marně ucházel o místo kantora ve Friedrichroda a 1762 rovněž bezvysledně o místo městského kantora v Gotě. Teprve 1765 dosáhl svého cíle; na svou žádost dostal substituci měst. kantora, jenž už byl starý. Jako skutečný městský kantor v Gotě vystupuje ještě 1769⁵⁸. Basista G. N. Otto byl původně kantorem ve Vestfálsku (Unna). Po odchodu basisty Weidlera r. 1746 žádal o místo basisty v gotské kapele a místo to mu bylo uděleno 6. března 1747. Zemřel r. 1791⁵⁹.

Rovněž mezi houslisty jsou kapelisté, kteří působili v Gotě již za Stözlza. Z nich služebně nejstarší byl J. A. Schieck, jenž v gotské kapele působil již r. 1730, ale tehdy ještě nebyl řádným členem kapely. Tím se stává až 14. října 1743. Byl vedoucí silou mezi kapelisty a proto dostal na vlastní žádost r. 1764 titul koncertního mistra a byl zařazen mezi titulární sekretáře. Jako ve-doucí kapelista měl svěřenu péči o struny a dostával za tím účelem na ně peníze. Býval účasten při rozdělení mimořádných odměn a vždy, jako koncertní mistr, bral větší díl nežli ostatní. Byl nej-

starší člen kapely, neboť ještě 1776 jsou o něm zmínky. Tehdy ale byl již churav a nemohl konat svou službu⁶⁰. Po Schieckovi nejstarší služebně byl J. A. Engert, jenž působí v Gotě od 1732 do své smrti dne 3. prosince 1758 ráno. Hrál druhé housle. V aktech, jež po něm zůstaly, nehovoří se o ničem jiném, nežli o přídavcích nebo o výpomoci při jeho nemocích a o dluzích⁶¹. — Téměř současně se objevuje v kapele houslista Nic. Bauer, jenž působil tu od r. 1733 až do své smrti 16. ledna 1758⁶². S ním ve stejný rok nastoupil houslista J. G. Straubel, jenž zemřel krátce před Bauerem v květnu 1757⁶³. — Kdy nastoupil houslista Nic. Specht, není známo. Jeho jméno se po prvé objevuje u Marpurga a v Gotě působil ještě 1778 po reorganizaci kapely⁶⁴. Oba violisti Brandt a Kraft jsou jmenováni po prvé u Marpurga a více o nich není známo. Kontrabasista Chr. Heinr. Stölzel, syn kapelníka, působil v gotské kapele již od r. 1733. Ale r. 1757 byl tak churavý, že Benda musel místo něho navrhnout náhradního kontrabasistu ve dvor. hobojistovi Hartwichovi. Stölzel zemřel 10. května 1764 ráno⁶⁵.

Z hobojistů působil v Gotě již za Stölzla Sam. Böhmer, jenž se zde vyskytuje již r. 1743. Zemřel 11. března 1765⁶⁶. Druhý hobojista G. Chr. Stubenrauch se objevuje po prvé až u Marpurga a působí v kapele ještě 1778. R. 1768 vyučoval děti; knížete a dostával za to zvláštní přídavek⁶⁷. — Fagotista D. A. Böhmer objevuje se r. 1733 a působí ještě 1778⁶⁸. — Z hornistů oba jsou ještě z doby Stölzlovy. Pro nás je zvláště zajímavý J. K. Hötzel z Rokytnice, v němž Benda v Gotě poznal svého rodáka, třebaže rodem Němce z Orlických hor⁶⁹. Oba hornisti jsou přijati za členy kapely 27. srpna r. 1734. Hötzel hrál v kapele do r. 1775, kdy, patrně pro nemožnost dalšího působení, byl přeložen ke kancelářské službě. Zemřel 25. července 1777. Zanechal po sobě syna, rovněž člena kapely a hornistu. Weisse působil jako hornista až do r. 1763, kdy pro chrlení krve se musel vzdát své činnosti. Chtěl sice dále hrát jako houslista nebo violoncellista, ale Benda to nedoporučoval. Byl proto dán v lednu 1764 do pense a jeho nástupcem jako hornista se stal Hötzlův syn Joh. Fridrich. Weisse zemřel v lednu 1768⁷⁰.

O varhaníku Joh. Gottfr. Goldeovi starším už byla řeč. Jeho syn zdědil úřad dvor. varhaníka po svém otci, jenž zemřel 26. září 1759. Působil v Gotě do své smrti 29. června 1781 a zanechal po

sobě vdovu s 8 dětmi⁷¹. S jeho jménem jako skladatele se ještě setkáme. Loutnista Diessel (Diestel) vystupuje po prvé 1739, je zaznamenán též u Marpurga a zemřel 13. dubna 1776⁷².

Tento stav kapely z r. 1754—55 byl nadále základem až do r. 1778, kdy došlo k reorganizaci kapely. Změny, které v této době se daly, byly způsobeny úmrtím nebo pensionováním jednotlivých kapelistů. Proto v dalších letech se setkáváme s novými jmény, kteří buď nahrazují uprázdněná místa, nebo na účet uprázdněných míst zasedají k jinému nástroji, jehož bylo třeba. Tak v ensemblu zpěváků se objevuje 1777 zpěvačka S. M. *Zincková* (Zinckin). Pocházela z Warzy u Goty. Toho roku se učila zpívat v Kolíně n. R., a když jí za účelem dalšího studia nebyla dána další dovolená, vzdala se v srpnu 1777 vévodských služeb⁷³. Mimo Zinckovou vystupuje v kapele zpěvačka *Preissingová*, ale to se stalo až po odchodu Bendovy sestry Hatašové 1778. Toho roku byla 10. června angažována Preissingová, ale to je již za nových poměrů, kdy Benda již z Goty odešel⁷⁴. Větší změny nastaly mezi houslisty. V letech 1750 až 1778 zde zemřeli Bauer (1758), Engert (1758), Straubel (1757) a Hataš (1777). Bylo třeba tedy náhrady, zvláště po r. 1757 a 1758, kdy sbor houslistů byl nejvíce oslaben. Tak ustanoven byl houslistou v kapele 19. května 1758 Joh. Valentin *Scherlitz*, jenž tu působil až do 1793, kdy zemřel⁷⁵. Když pak druhý houslista Engert před svou smrtí 3. prosince 1758 churavěl a nemohl hrát, navrhl Benda ze své moci kapelnické za jeho zatímního zástupce houslistu Aug. *Kellnera* z Grauly, a to tak, že Kellner až do uvolnění definitivního místa sloužil zdarma. Byl žák Bendův a Hatašův. Po smrti Engertově, kdy se uprázdnilo místo kapelisty, stal se pak Kellner řádným členem kapely a nastoupil své definitivní místo u druhých houslí 21. října 1759. Působil v Gotě do 1778, kdy stopy po něm mizejí⁷⁶. R. 1763 vstupuje do kapely nový houslista J. F. *Hempel*. Nastoupil 6. června. Hempel byl patrně dobrý umělec, neboť na zimu 1768 byl pozván do Utrechtu, aby tam řídil několik koncertů a vyučoval hudbě. Ale nedostal pro tuto uměleckou cestu dovolenou. Byl členem gotské kapely ještě 1778⁷⁷. Před r. 1778 působil v kapele také syn Hatašův. Kdy nastoupil, není známo. Ze služby vystoupil 1778⁷⁸. Také nejstarší syn Bendův Fridrich Ludvík vypomáhal v kapele a měl 1775 slíbené místo kapelisty. Dostal-li je, není známo⁷⁹. A konečně jako nástupce Hatašův

angažován mezi houslisty 10. července 1778 Fr. Ant. *Ernst*, rodák z Čech (nar. 1745 v Georgenthalu), potomní koncertní mistr v Gotě a vynikající houslista, zastíněný později svým mladším jmenovcem, rodákem z Brna⁸⁰. V Gotě se po prvé představil 23. srpna 1778. To však je již doba, která nás zde nezajímá.

Z violistů vedle známého Brandta a Kraftha se objevuje r. 1776 violista *Reinhardt*. Benda navrhl 2. prosince 1775, aby Reinhardtovi bylo uděleno místo violisty. Protože ale nebylo žádné místo kapelisty volné, dán byl dne 29. ledna 1776 Reinhardtovi zatímní plat 100 tol. a 2 sáhy dříví. Tato zatímnost asi byla jednou z příčin, že 1778 Reinhardt opustil gotské služby. Hudebník jménem Reinhardt z Kasselu se objevuje v Gotě po prvé 29. ledna 1766 a 24. října 1774, kdy působil ve Zvěříně. Byl hornistou. S největší pravděpodobností je totožný s tímto violistou Reinhardtem a zároveň s Joh. Christofem Reinhardtem, jenž se narodil 14. prosince 1721 v Gotě a byl od 1788 členem gotské kapely⁸¹.

Vedle hobojistů-kapelistů Böhmera a Stubenraucha působí v kapele r. 1778 hobojista *Hesse*. U hobojistů jsou poměry zvláštní, jak ještě uvidíme při organizaci kapely. Že v této době není zmínka o flétnistech, je vysvětlitelné tím, že flétnu museli pískat hobojistí, a to dvorní hobojistí i hoboisti-kapelisti. Místo pro flétnisty v kapele se objevuje až 1778. Tehdy působí zde flétnista *Schade* a *Brauner* a 1779 flétnista Kar. Rud. *Zinkeisen*.

Když byl kontrabasista Stölzel neschopen pro nemoc hrát, navrhl 1757 Benda, aby jej zastupoval ve hře na kontrabas dvor. hobojista Joh. Šeb. *Hartwich*, jenž se již déle učil na tento nástroj. Dokud bude Stölzel živ, bude jej zastupovat zadarmo. Tak se také stalo rozhodnutím Fridricha III. ze dne 5. září 1757. Po smrti Stölzlově jmenován byl skutečným kontrabasistou 1. srpna 1764. Zprávy o něm se končí 1783, kdy asi zemřel⁸².

Smrt Stölzlova měla ještě další vliv na skupinu „*accompagnistů*“. Z promemoria Bendova vysvítá, kterak si stěžuje na nedostatečně obsazený bas v orchestru, takže za nemoci Stölzlovy musel mnohé kusy, kde má bas v orchestru proniknout, vynechat⁸³. To asi přivedlo Bendu k tomu, že si vynutil jmenování samostatného violoncellisty do kapely, jak ostatně tehdy bylo jinde už všeobecné. Byl to Heinr. Baltasar *Preysing*, jenž nastoupil 28. září 1765. Přišel

do Goty z Hildburghausen a po prvé hrál přede dvorem 21. října 1763, po druhé 1. května 1765. Vedle svého nástroje musel hrát také hoboj, bylo-li třeba. Patřil ke kapelistům, jimž svět knížecí kapely byl těsný a kteří proto hleděli poznat také jiné umělecké prostředí. Tak v říjnu 1767 odešel s Hatašem a jeho ženou na dovolenou a v říjnu 1768 žádal o novou dovolenou pro celou zimu a to na uměleckou cestu do Utrechtu a Amsterdamu. Chtěl jít s houslistou Hemplem, jenž, jak víme, žádal totéž a téhož dne. Ale tehdy mu tato žádost byla zamítnuta, podobně jako Hemplovi. Skládal též pro violoncello. V Gotě působil až do své smrti 6. října 1802⁸⁴.

V páru lesních rohů nastala změna po onemocnění Weisseho 1763. Tehdy 4. ledna navrhl Benda za zatímního Weissova zástupce syna Hötzlova *Joh. Fridricha*. Když pak Weisse zemřel, zažádal Hötzel jun. 28. ledna 1768 o jeho plat, jenž mu byl také udělen 6. června 1768. Tím tedy se stal skutečným členem kapely. Působil pak v kapele až do další doby, kterou zde již nesledujeme⁸⁵. Nástupcem staršího Hötzla po jeho smrti 1777 se stává *Ig. Körber* z Mohuče r. 1777. V Gotě se představil 11. listopadu 1776⁸⁶. K těmto dvěma novým hornistům přistupují při reorganizaci kapely 1778 další dva. Byli to bratři *Götzové*⁸⁷. Tedy teprve od 1778 měla gotská kapela 4 hornisty, jak si to vynutila postupující hudební praxe, zvláště hlásící se romantism.

Trompetisti nepatřili organizačně do kapely; tvořili vlastní třídu jakožto dvorní trompetisti, a proto v seznamu kapelistů nevystupují. Z nich asi vynikal Schreck, jenž má titul koncertního trompetisty a zemřel 29. ledna 1761⁸⁸.

Konečně pro úplnost třeba dodat, že r. 1778 při reorganizaci kapely se objevují ještě noví kapelisti *Brauner, Hart, Preysing ml., Scheidler a Schneegass*. Jaké nástroje hráli, není jasno⁸⁹. To však se už netýká Bendova působení v Gotě.

Podobně jako celkový stav kapely zůstal za Bendy v základě týž, jak jej našel při svém nastoupení, tak také je to s hudebními nástroji. Nástrojový inventář gotské kapely z r. 1750 už jsme poznali. Zůstal základem i pro další léta a k němu bylo přikoupeno to, co rostoucí hudební praxe a nové potřeby orchestrace žádaly. O těchto přírůstcích nástrojových z doby Bendova působení v Gotě (1750—78) jsme dobře zpraveni z aktů, které byly sepsány o stavu

hudebních inventářů před Bendovým odchodem z Goty r. 1778. Protože Benda měl povinnost sobě svěřený inventář řádně odevzdat, sepsán protokol o přírůstcích i o chybějících nástrojích a přehled přírůstků, z čehož je stav nástrojového inventáře dobře patrný⁹⁰. Je zajímavé, že za Bendy nejvíce bylo přikoupeno lesních rohů a fléten. To je pochopitelné při stále větší exponovanosti těchto nástrojů v orchestrální hudbě té doby. Nejvíce bylo koupeno nových fléten. Tabeleární conspectus udává počet 8, podle extraktu pouze 6⁹¹. Tento flétnový přírůstek je dobře vysvětlitelný jednak tím, že tehdy hra na flétnu dostala v orchestru i v sólové hře nový smysl zaváděním příčné flétny, jednak u Bendy byla záliba v tomto nástroji dána tím, že poznal sólovou hru na flétnu za svého berlínského působení, kde flétna byla, jak známo, u krále Fridricha II. nejmilejší nástroj. Lesních rohů přibýlo podle conspectu 5 párů, podle extraktu 8 párů. Mimo to kupovány nátrubky a ladicí kotouče pro lesní rohy⁹². V ostatních nástrojích přírůstky nebyly velké. Koupeny tři nové klavíry a jedna loutna, 2 hoboje, 2 fagoty, 1 viola, 1 housle a 1 violoncello⁹³. Jako zvláštnost třeba uvést, že 1770 se po prvé objevují v Gotě klarinety⁹⁴. Jaký byl stav tohoto nástrojového inventáře r. 1778, co z toho do té doby zmizelo, to již nespadá do této kapitoly.

Vedle kapely, která tvořila zvláštní těleso ve dvorském životě, byly některé skupiny hudebníků, které organizačně stály mimo kapelu. Byli to dvorní trumpetisti, dvorní hobojistí, trumpetisti gardoví a vojenská banda hobojistů⁹⁵. Kdežto poslední dvě skupiny stály mimo zájmový okruh kapely a zřídka se s ní stýkaly, byl vztah prvních dvou skupin ke kapele bližší. Sbor dvorních trumpetistů byl pro sebe; dvorní trumpetisti nebyli členy kapely a tedy nepodléhali kapelníkovi v otázkách organizačních. Pouze in musicis se museli podvolovat. Proto také ve Fourirbücher v seznamu dvora se zařazují dvor. trumpetisti mezi ostatní dvůr, kdežto kapela je zaznamenána vždy zvlášť. Těchto trumpetistů bylo 9. Jejich povinnosti byly rázu dvorského, služebnického. Museli pravidelně vytrubovat k tabuli a tím svolávat dvůr k obědu. Na Nový rok museli slavnostně vytrubovat spolu s ostatními uvedenými skupinami hudebníků. Když bylo hráno divadlo, bylo jejich povinností troubit intrády před divadlem. Zastávali svou službu tehdy, když šlo o to,

aby zvuk trubek dodal dvorskému životu zvýšeného lesku. Protože tyto povinnosti byly příliš nepatrné, byli zaměstnáváni také jinak pro dvorské služby. Nejčastěji konali služby dvorských posílů a kurýrů⁹⁶. Jejich vztah ke kapele byl v tom, že jednak svou hrou vypomáhali v kapele, bylo-li třeba, anebo byli nuceni učit se i jiným nástrojům, aby na ně mohli hrát tehdy, jestliže nebylo možno nástroj obsadit řádným kapelistou. Zvláště se to týkalo těch nástrojů, na něž se tehdy ještě pohlíželo jako na pouhou podřadnou výplň, tedy především viol. Víme již z minulého, jak maršálský úřad na tom stál, aby Benda dal učit dvor. trumpetisty na violu, aby mohli pak vypomáhat v kapele. Vedle dvorních byli také gardoví trumpetisti. Z význačných dvor. trumpetistů se uvádějí Eccardt († 26. července 1761, v 7 hod.), Hirn, který zastával i služby ubytovatele (1768, 1769), Kraft, jenž byl zároveň kurýrem († 29. května 1771), Joh. Friedr. Schneider (nastoupil 1. prosince 1775)⁹⁷. Mezi dvor. trumpetisty patřili také tympanisti. Byl to intrádový ensemble. Dvorním trumpetistům nejbližší byli hobojisté od regimentu, nebo, jak jsou nazýváni, die Regiment-Bande. Byla to vlastně vojenská dechová hudba, v níž převládaly hoboje⁹⁸. Jejich úkolem bylo zase dodávat dvorským událostem lesku. Pískali na Nový rok až do r. 1772, dále hráli při tabuli nebo při jiných slavnostech, tak při ohňostrojích, při dvorním plesu, při čemž měli masky vypůjčené z divadla (30. ledna 1770) a někdy byli přizváni i k úkolům uměleckým, tak na př. když hráli při činohře. Ale to se stalo jen proto, aby zesilovali dvorní hobojisty; Bylo jich celkem osm⁹⁹.

Umělecky výše byl sbor dvorních hobojistů. Také oni stáli mimo kapelu, tvoříce pro sebe „bandu“ dvor. hoboistů. Jenže jejich úkoly byly umělečtější nežli trumpetistů a voj. hobojistů. Byly to sice také v zásadě služby dvořenínské, které jim příslušely, ale žádal se přece jen od nich již umělecký výkon. Ke dvorským povinnostem patřilo pravidelné vyhrávání na Nový rok. Také hra k tabuli jim náležela, ač zde bývali vystřídáni vojenskými hobojisty. Jejich vyšší úroveň se jeví v tom, že jim svěřovány úkoly více umělecké. Byla to hra při činohrách, tedy hlavně v meziaktí. Že někdy byli v této věci zesíleni vojenskými hobojisty, bylo již řečeno. V takovém případě se sešel početný sbor 16 hobojistů,

neboť dvorních hobojistů bylo rovněž 8. V uměleckém ohledu byli podřízeni kapelníkovi, jenž měl povinnost na jich hudbu dozírat. Že svou hudbou si rádi přivydělali, není nic divného. Tak vyhrávali ve městě některým dvorním úředníkům, ale bylo jim to zakázáno (1753)¹⁰⁰. Ze všech čtyř hudebních band tito hobojisti stáli umělecky a tím i sociálně nejvýše. Proto také o některých hoboistech se činí jmenovitá zmínka v pramenech¹⁰¹. Podobně jako dvor. trumpetisti, také oni vypomáhali v kapele, ale nikoliv pouze na podřadné nástroje. Že pak mohl dvorní hobojista povýšiti tím, že byl přijat do kapely, víme z případu Hartwichova, jenž z dvor. hobojisty se stal dvor. kapelistou na kontrabasu. Ale i při tomto poměru ke kapele stála banda dvorních hobojistů organizačně mimo kapelu.

Dá se očekávat, že při tomto postavení dvor. trumpetistů a dvor. hobojistů mimo kapelu, a zároveň při jejich úzkém vztahu ke kapele — tedy při právním poměru, který byl zajímavým pozůstatkem tehdy již zastaralého cechovního odrůznění těchto skupin — mohly snadno vzniknout nejasnosti rázu kompetenčního. Kapela měla svého bezprostředního představeného kapelníka, ony obě dvorní bandy pak podléhaly přímo maršálskému úřadu. Za těchto okolností docházelo snadno k nedorozuměním, a jak už je lidská slabost muzikantů, nedorozumění propuklo ve spor, jakmile šlo o peníze ve formě zpropitného. Proto na př. trumpetisti stáli o hru na violu v kapele, kdežto kapelistům to nebylo příliš po chuti. Takové i jiné spory nebyly za Benda nic nového; vyskytovaly se již za kapelníka Stölzla. O jednom takovém sporu se dovíme níže.

Ke kapele patřili hoši vokalisti; mají název Kapellknaben. Bylo to staré zřízení již za Stölzla, kdy byli tři vokalisti. Podléhali přímo kapelníkovi, u něhož bydlili a se stravovali. Dostával zato na ně plat a naturální požitky. Jejich povinností bylo zpívat při chrámové a ovšem i v komorní hudbě, bylo-li třeba. Bylo to zřízení fundační a tito hoši po mutaci bývali posíláni na studia. Toto zřízení vokalistů převzal Benda při svém nastoupení. Bral pro ně plat 164 zl. a šest sáhů dříví. Hoši dostávali každoročně nový oblek, obyčejně k narozeninám knížete. Mimo to dostávali všichni roční plat 12 zl. na kvitanci kapelníkovi a 4 zl. 4 gr. čtvrtletně místo stravy, kterou měli v určité dny dostávat z knížecí

kuchyně. Za Bendy nastala v této věci změna r. 1753, kdy jeden z hochů odešel a nový místo něho nenastoupil. Ale Benda dostával dále plat na tři hochy až do r. 1763, kdy na ně bral pouze 144 zl. mís. To pak trvalo až do r. 1778, kdy zase obnoven původní stav tří vokalistů, jenž pak trval dále¹⁰².

Mimo tyto fundatisty vypomáhali příležitostně při chrámové hudbě sirotci, jimž takto zároveň poskytována výpomoc a opatřovány obleky¹⁰³.

Vedle dvorní kapely a vedle hobojistů a trumpetistů měla Gota svého městského muzikusa a kantora. Jejich umělecké úkoly byly vzhledem k úkolům kapely podřízené a zmiňujeme se zde o nich jen za příčinou úplnosti. Městský kantor a městský muzikus objevovali se pravidelně u dvora vždy na Nový rok, kdy zpívali vévodovi gratulaci¹⁰⁴. Více o jejich působení se nezachovalo. V l. 1756—57 se jmenuje městský muzikus Joh. Christ. *Hoffmann*, jenž dostal v tehdejší těžké válečné době přírůstek 3 zl. 9 kr. Pro hudební poměry měl dále význam měst. varhaník, jímž byl Joh. Lud. *Backhaus* a od 1774 Kellner. V době kol. 1760—61 se jmenuje varhanář Carl. Christ. *Hoffmann*¹⁰⁵. Konečně stojí ještě aspoň za zmínku sbor gymnastů. O jejich účinkování v intermezzech se ještě zmíníme. Uplatňovali se však i jinak, jak svědčí na př. to, že 4. dubna zpívali ministrům noční serenádu. Podobně také činili i gymnasté v Altenburku¹⁰⁶.

Jaké byly povinnosti dvorní kapely v Gotě a jaké byly povinnosti Bendovy jakožto dvorního kapelníka?

Hlavní povinností kapely bylo hrát v zámeckém kostele, hlavně při chrámových kantátách, mších a při gratulačních a jiných oslavných kantátách a vedle toho provozovat hudbu při knížecím dvoře. Povinnost chrámové hudby se týkala téměř výlučně nedělí a svátků, kdežto domácí hudba zámecká byla provozována i ve všední dny. Při tom byl činěn rozdíl mezi „velkou“ a „malou“ hudbou¹⁰⁷. Velká hudba byla orchestrální, po př. zpěv s orchestrem, malá hudba byla komorní nebo sólistická. Při těchto večerních koncertech účinkovali často i cizí umělci, kteří právě byli v Gotě. O tom bude ještě řeč. Zřídka byly tyto domácí koncerty odpoledne a jen výjimečně ráno. Vedle těchto koncertů zbývala kapele ještě jedna povinnost, pro niž se vyskytuje termín „Aufwartung“. Je to vy-

hrávání členům knížecí rodiny, obyčejně v předsíni, po způsobu serenád¹⁰⁸. Byla to povinnost, v níž nejvýrazněji přicházel k platnosti služebnický charakter dvorské kapely. Taková „Aufwartung“ se objevuje v době Bendově pravidelně. S tím pak souvisí další služebnická povinnost, hráti k tabuli. Ale tato povinnost byla zmírněna tím, že byla kapela vystřídávána obojí bandou hobojistů. Vedle těchto závazků, které vyplývaly ze služebního poměru dvorní kapely, byla zaměstnána ještě provozováním hudby při zámecké činohře. To byl nejdůležitější umělecký úkol, který čekal kapelu mimo chrámovou hudbu a domácí koncerty. Fourirbücher pravidelně poznamenávají, že při činohře hrála kapela a jen někdy hráli také hobojisti¹⁰⁹. Důležitější bylo účinkování při intermezzech. Ale o tom bude řeč níže. Že vedle toho všeho musela kapela konat zkoušky a studovat nový repertoár, je ovšem přirozené. O těchto zkouškách však není zpráv.

Měl-li Benda povinnost účastniti se všech těchto uvedených výkonů kapely, není z pramenů jasno. Bylo-li by možno soudit podle jiných kapel, byl by od „malé“ hudby a od vyhrávání v předsíni osvobozen. Tak na př. podle instrukcí bádenského dvora z r. 1747 kapelníkovi příslušela účast na chrámové hudbě a na hudbě k tabuli pouze při slavnostních příležitostech, kdežto řízení obyčejné hudby k tabuli a hudby k tanci bylo přiděleno koncertnímu mistru¹¹⁰. Jeho účast při účinkování kapely v divadle je ovšem samozřejmá.

Tyto všechny povinnosti však nevázaly kapelu ustavičně. Kapela měla v nich četné úlevy a změny, které souvisely s událostmi dvorského života a církevního roku. K největším úlevám patřily dvorní smutky, které vždy znamenaly, že domácí hudba ustala buď úplně nebo aspoň z největší části. Tyto smutky se týkaly jednak úmrtí členů panující rodiny, jednak úmrtí členů jiných rodin spřízněných. Ovšem nejhlubší smutek byl po úmrtí člena v knížecí rodině, zvláště, zemřel-li kníže nebo kněžna. Dvorní etiketa rozeznávala v tomto případě 4 stupně dvorního smutku. Každý stupeň trval 3 měsíce, takže takový hlavní smutek se protáhl na celý rok¹¹¹. Pokud se týče kapely, tedy v prvním stupni smutku ustala veškerá hudba, tedy i chrámová a začala se teprve za 3 měsíce po úmrtí. Ve druhém stupni kapela již provozuje chrámovou hudbu, ale domácí koncerty a hudba v divadle se v tomto stupni nekonají.

Teprve po uplynutí tohoto stupně, tedy půl roku po úmrtí, nastává kapele pravidelná služba. Na konci druhého stupně odkládá kapela smutek, takže další stupně se jí již netýkají. Takovéto velké smutky byly drženy pouze po úmrtí panujících členů knížecí rodiny. Za Bandy to bylo po úmrtí vévodkyně Luisy Doroty a vévody Fridricha III. Když zemřela vévodkyně 26. října 1767, stanoveny smuteční stupně takto: první do 22. ledna 1768, druhý do 22. dubna, třetí do 22. července a čtvrtý do 22. října. Tehdy na Nový rok, jenž spadl do prvního stupně, nebyla vůbec žádná hudba. Chránová hudba se začala opět až 24. ledna 1768. Když pak 30. ledna slaveny dvojí narozeniny prince Ernsta Ludvíka a princezny Luisy — tedy událost podle tehdejší etikety zvlášť slavnostní — nebyla žádná hudba, protože ten den spadl do druhého stupně smutečního, a pouze bylo dovoleno, aby trumpetisti troubili k tabuli. Teprve po uplynutí druhého stupně se zase objevují pravidelné domácí koncerty. Podobně tomu pak bylo po úmrtí vévody Fridricha III. 10. března 1772. Stupně smutku šly takto: první do 9. června, druhý do 9. září, třetí 9. do prosince a čtvrtý do 9. března 1773. Ve smutečním ceremonielu se pak předpisuje, že začátkem třetího stupně odloží kapelisti smutek. A skutečně se začala hudba u dvora 11. září¹¹².

Vedle těchto velkých smutků, kdy smuteční ceremoniel přicházel v celém rozsahu k platnosti, byly četné menší smutky, které se také dotýkaly činnosti kapely, třeba ne na tak dlouho a tak hluboce, jako v uvedených případech. Bylo to předně po úmrtí ostatních členů knížecí rodiny. V takovém případě zastavena byla hudba na dobu čtyř týdnů¹¹³. Konečně byl smutek po úmrtí v jiných panovnických rodinách, které byly buď spřízněny s gotskou rodinou, nebo gotský dvůr k nim byl poután vztahy přátelskými nebo politickými. V těchto případech byla zastavena hudba jen na 3 nebo 2 týdny. Ale tento smutek nebyl již tak přísně dodržován, takže hudba mohla i před uplynutím tří týdnů být zaměstnána¹¹⁴. Takové dvorní smutky přinášely sice kapele úlevu, ale na druhé straně jí braly možnost mimořádných výdělků ve formě různých zpropitných.

Jiná úleva v činnosti kapely souvisela s církevním rokem a nastávala pravidelně v čas adventní a postní. Tento čas přestávala hudba u dvora, t. j. domácí koncerty¹¹⁵. Totéž pak bylo ovšem

o velikonočním týdnu. Tento zvyk trval však pouze do nastoupení vév. Ernsta, jenž v únoru 1773 nařídil, že od té doby má se u dvora i v postu konat pravidelná hudba a jen o velikonočním týdnu se má zastavit¹¹⁶.

Pravidelná roční změna v činnosti kapely se týkala cest celého dvora do Altenburku. V létě nebo na podzim odjížděl celý gotský dvůr do Altenburku k zasedání sněmu sasko-gotského a altenburského knížectví. Tehdy s dvorem odjížděla také kapela, aby v Altenburku hrála při dvoru. Vedle toho v Altenburku se provozovala hudba při zahájení a při uzavření sněmu a hrála při činohrách a v intermezzech. Tyto cesty do Altenburku byly také nejúčinnější vybočení z pravidelné činnosti kapely¹¹⁷.

Kapela byla organisována jako zvláštní těleso dvora, vydržované z osobní pokladny knížecí, z knížecí „komory“. Proto také kapelisti byli zvaní „Cammermusici“, tedy komorní hudebníci, což ovšem má v té době zcela jiný smysl nežli dnes. Znamenalo to hudebníky, placené z osobní pokladny, z komory knížecí, tedy hudebníky, kteří jsou k dispozici k osobní potřebě vrchnosti. Sociálně stáli kapelisti výše nežli obě bandy hobojistů. Nebyla to kapela služebnická, kde by hra na nástroj byla částí služebnických povinností, jak to bylo na menších zámcích, u nás na př. v Jaroměřích. Proto nebyla kapela livrejovaná. Bylo to samostatné umělecké těleso. Kapela byla organisována tak, že byl systemisován určitý počet kapelistů. Nad tento nám již známý počet místa kapelistů byla obsazována jen ve výjimečných případech, a to nejvíce u zpěváků, jichž bylo třeba pro provozování intermezz a zřídka kdy pro instrumentalisty. Proto, když kapelista onemocněl nebo byl pro stáří již neschopen vykonávat svůj úřad, byl zastupován jiným hráčem, který se ještě nestal členem kapely a proto také nebyl za to placen. Jeho odměna byla jen v tom, že měl naději dosáhnouti místa skutečného kapelisty, až se úmrtím některé místo a tím i systemisovaný plat uprázdní. Taková substituce se rovnala čekatelství. Mezi kapelisty byly ovšem platové a tím i sociální rozdíly, dané povahou a důležitostí hraného nástroje, tak jak to je v základě dosud. Tehdy nejvýše stáli zpěváci, klaviristi (varhaníci) a houslisti. Pod nimi byli hobojistí v kapele, fagotisti, kontrabasisti a hornisti. Nejméně ceněni byli violisti. Viola byla považována

tehdy za pouhý vyplňující nástroj, pro nějž systemisovat větší počet hráčů bylo považováno za zbytečné. Na viole proto vypomáhali trumpetisti a víme již dobře, jak Benda narazil na odpor maršálského úřadu, jakmile 1776 navrhl jmenování nového violisty Reinhardta. S tímto podceňováním violy se setkáváme tehdy i u velkých kapel. Tak na př. ve Stuttgartě za Jomelliho byli pouze 2 violisti, v Berlíně 3. U kapel, které stály asi tak na výši gotské, nebývá více nežli 2 violisti, často pouze jediný. Výjimkou jsou Drážďany z 1756 s pěti violisty a Mannheim v době rozkvětu po r. 1745 se čtyřmi violisty.

Bezprostředním představeným kapely byl kapelník, a ten i s kapelou podléhal maršálskému úřadu. Proto nejbližším představeným kapelníkovým byl dvorní maršálek, jenž tak vykonával v Gotě funkci intendanta kapely.

Bendovy úkoly jako kapelníka vyplývaly z jeho postavení jako nejbližšího představeného kapely. Jeho hlavní uměleckou povinností byla péče o hudbu chrámovou a domácí (komorní), aby stála na umělecké úrovni¹¹⁸. To ostatně vyplývá z celé situace hudebního života na dvoře gotském po r. 1750, který se vyčerpával hudbou chrámovou a domácí koncertní, kdežto dramatická hudba zatím tehdy ještě nepřicházela v úvahu, nanejvýše jako pouhý doplněk. To znamenalo jednak se starat o řádnou výkonnost kapely, jednak vlastní skladatelskou činností udržovat repertoar stále v postupu. V tom byla hlavní jeho odpovědnost. Kapelu převzal od svého předchůdce a byl zde vázán zmíněnými již organizačními poměry u kapely. K jeho povinnosti, doplňovat kapelu novými hráči a zpěváky, jsou zachována některá autografní akta, která zároveň podávají příspěvek k osobnosti Bendově. Byla citována již nahore, když jsme jednali o jednotlivých kapelistech. Znovu se k nim vracíme, abychom na nich poznali, jakým způsobem Benda zastával svůj úkol uměleckého šéfa kapely. Jeho promemoria, jimiž se obrací k maršálskému úřadu s návrhy na obsazení nebo na substituci jednotlivých míst v kapele, vynikají jasnou stylisací, mužnou a otevřenou řečí, která sice užívá nutných formulí ve styku s nadřízeným vrchnostenským úřadem, ale při tom nikdy nezapadá do poníženosti. V těchto dokumentech vystupuje Benda jako homo literatus, jenž dovede své myšlenky dobře,

jasně a při tom obratně stylisovat. Jeho důvody, vždy čistě umělecké, jsou tak přesvědčující, že jimi dovede dosáti své věci. Soudě podle těchto dokumentů, byl Benda kapelníkem, který přísně dbal o uměleckou úroveň své kapely, který tuto úroveň dovedl hájit a uhájit a který se své kapely také dovedl zastat. Tak, když navrhuje 1757 zástupce kontrabasisty Stölzla, odvolává se, že hudba jeho neschopností trpí, a připojuje prostě: „so nöthiget mich die unumgängliche Nothwendigkeit“ navrhnout zatímní obsazení hobojistou Hartwichelem. Mluví přímo, jasně, bez nějakých servilních okolků. Stejně si počíná při dotazu o jmenování houslisty Scherlitze 1758, nebo když navrhuje substituci houslisty Kellnera 1758. Když hornista Weisse nemohl již foukat na svůj nástroj a nabízel se k jinému nástroji, ač byl již vážně nemocen, odmítl to Benda ve svém dobrozdání 1763 prostě slovy „kann aber auch bei keinem anderen gebraucht werden“, a navrhuje obsazení druhého lesního rohu větou, která ukazuje, jak dovedl i v takových úředních aktech užítí účinného a vtípného obratu: „Damit nun aus diesem Verlust kein doppelter entstehe, indem ein Waldhorn, wenn er nicht durch ein anderes secundirt wird, bey der Music fast keine Wirckung thut“, navrhuje zatímní obsazení mladším Höltzlem¹¹⁹. Z těchto několika dokumentů je jasno, že Benda jako maestro si dovedl počínat vždy sebevědomě nejen k podřízeným, nýbrž i ke svým představeným a že toto sebevědomí prýštilo z jeho vědomí umělecké převahy a umělecké poctivosti. Však také jeho služby byly vždy u vrchnosti ceněny, jak o tom svědčí jeho majetkové poměry. Kapela pak měla v něm vůdce, jenž s přísností v plnění uměleckých úkonů spojoval zároveň energické zastávání jejích zájmů.

Budiž také připomenuto, že Benda mezi gotskými hudebníky našel také stoupence herrnhutství, tedy ty, kteří znali českobratrskou tradici. Byl to diskantista Cramer, dvor. hobojista Hempel a tympanista Schneider (viz str. 53).

To vše ukázaly spory mezi kapelou a trumpetisty. Bylo již nahoře řečeno, že mezi dvor. trumpetisty a mezi kapelisty bylo stálé napětí, které mělo za Benda již svou tradici. Od dob Stölzlových bylo zvykem, že dvor. trumpetisti vypomáhali v kapele hlavně na violu. Když nastoupil Benda, postavil se za zájmy své kapely a začal dvor. trumpetisty z kapely vylučovat. Činil tak

z dvojího důvodu. Jednak z uměleckého, neboť bylo mu proti mysli, aby takto jeden nástroj byl odbýván, a jeho snahou bylo, aby byl obsazen řádnými hráči, kteří by se tomu nástroji mohli plně věnovat. Ale byl tu i důvod hmotný, neboť tím trumpetisti připravovali kapelisty o mimořádné výdělky. Počinání Bendovo, které se přičilo ustáleným zvykům, ale které bylo dobře odůvodněné, budilo u trumpetistů odpor a bylo příčinou, že poměr mezi nimi a kapelou se přiostrčil. V Bendovi byl spatřován nevíтанý novotář. Ba dokonce vyloučil dvor. trumpetisty z doprovázení zpěvačky Galettiové a přikázal tento doprovod členům kapely, hornistům. Tato přiostrčená situace pak propukla ve spor, když Benda ve svém stanovisku šel důsledně dále a hájil zájmy kapely i po hmotné stránce. Když jednou kapela dostala za své výkony před cizími hosty obvyklou odměnu, dal Benda peníze rozdělit pouze kapelistům a vyloučil z účasti na tomto dělení dvorní trumpetisty. A to byla ta jiskra, která způsobila oheň. Trumpetisti si stěžovali u maršálského úřadu na všechny tyto „novoty“ Bendovy, ale nejvíce jim ovšem záleželo na zpropitném. Odvolávali se na staré zvyky, že vždy byli účastni dělení. Spor tento propukl již začátkem září 1751, tedy něco přes rok po Bendově nastoupení v Gotě, a táhl se až do února 1752. Ze sporu vychází najevo, že tyto různé byly starého data, jenže kapelník Stölzel byl v této věci povolný, kdežto Benda hájil důsledně zájmy kapely¹⁹⁰.

Spor se stále točil kolem otázky zpropitného. R. 1770 se vyvinul v této věci dokonce zvyk, že z uděleného zpropitného si brali trumpetisti část, kdežto kapele nechávali pouze nepatrný zbytek, což kapela nesla tím tíže, že na ní ležela veškerá váha umělecké odpovědnosti. A tehdy Benda se znovu ujal svých kapelistů, a to způsobem, který je zároveň krásným svědectvím jeho přímé a osvícené osobnosti. Se svou otevřenou mužností se obrátil na dvor. maršálka Studnitze, rovněž známého nám osvícence, s přípisem, který po stylové stránce prozrazuje nebojácného, svobodného ducha, jenž neměl nic společného s poníženou servilností tak mnohých muzikantů této doby, po obsahové stránce pak ukazuje uvědomělého umělce, jenž je naplněn moderním osvícenským duchem a řídí se ve svém úřadě novými tehdejšími teoriemi o přirozeném právu, jehož neohroženě hájí proti bezmyslenkovitě přijímané tradici. Tento přípis je pro

poznání Bendovy osobnosti tak výmluvný, že jej cituji zde nahoře v plném znění¹²¹. Benda se zde dovolává osvícenských názorů Studnitzových, hlavně otázky tradice a přirozeného práva:

„Ew. Excel. sind gewohnt jede Sache nach ihrer Beschaffenheit und nicht nach ihrem alten Herkommen zu beurtheilen, dahero ich keinen Anstand nehme, Ihnen folgenden Umstand unterthänig vorzutragen:

Unsere Trompeter würden mehrertheils nichts zu thun haben, wenn sie nicht dann und wann etwas bey der Capelle zuthun bekömmen. Ich sage dann und wann, denn der Kraft ist der einzige darunter, den ich dabey vor beständig brauche. Beyde also, der Cammermusicus und der Trompeter, dienen inseparablement, mit dem Unterschied, das jener mehr Arbeit und dieser besseren Gehalt hat. Dennoch aber, wenn Presente ausgetheilet weren, und ein Trompeter, den Niemand bemerckt, etwa einen Thaler kriegt, so bekömmt meine Schwester, die, so zureden, bey der Capelle die honneurs macht, acht groschen, weil der erstere schon, als Trompeter 16 gr. zum voraus erhalten hat. Dieses ist sehr demüthigend, und kein Wunder, dass sie mehrentheils nichts angenommen hat. Da die Trompeter eben, so wie die Capellisten, in Ansehung der Musik, unter meiner Direction stehen, wie kommt es, dass ich nicht von der ersteren sondern nur von der letzteren ihrem Quanto einen gewissen Antheil bekomme? Das ist aber nicht, was ich verlange, nein! Mein Wunsch, welchen Ew. Excel. gewiss billigen werden, mein Wunsch geht bos dahin, dass das eine und das andere Quantum zusammen gehen und sodann unter die Capellisten und Trompeter auf gleiche Art vertheilet werde.

Weder Missgunst noch Eigennutz, sondern bloss der Gedanke, es sey Niemand gekränckt, sondern es geschehe dem einem wie dem anderen, hat mich bewogen, dieses Ew. Excel. unterth. vor Augen zu legen, in der festen Zuversicht: dass Sie aus Ihrer bekannten Liebe zur Billigkeit dasjenige abschafen werden, was einer Ihrer Vorgänger aus Ursachen, die nicht mehr existiren, eingeführt hat. Wie traurig wäre es

nicht für die Menschlichkeit, wenn man Misseckräncke um des-
halben dulden wollte, weil sie ein hohes Alter erreicht haben!

Gotha, den 14. October 1770

G. Benda.“

Spor ale ani tehdy nebyl rozřešen a onen napjatý poměr mezi trumpetisty a kapelisty trval dále. Benda hájil uměleckou i hmotnou samostatnost své kapely a nadále bylo jeho snahou, trumpetisty nepouštět ke hře v kapele, což se stále týkalo hry na violu. Tím ale narazil na rozpočtovou stránku kapely u maršálského úřadu, a když 1776 navrhoval jmenování nového violisty Reinhardta, byl mu dán maršálským úřadem pokyn, aby trumpetisty měl k tomu, aby se učili na violu. Ale to už bylo před odchodem Bendovým z Goty a zdá se, že to byla jedna z příčin Bendova rozmrzení, jež jej přivedlo k tomu, že opustil gotské služby¹²². V celém tom sporu vystupuje Benda jako kapelník, jemuž jde o to, aby vnitřní poměry v kapele byly po umělecké i hmotné stránce vyčištěny od tradičních nešvarů.

Po stránce administrativní byl Benda jako kapelník prostředníkem mezi kapelou a maršálským úřadem, resp. vrchností. Bylo-li třeba něco úředně sdělit kapele, byla úřední cesta ta, že věc byla intimována maršálským úřadem Bendovi a ten ji tlumočil kapele¹²³. Také ve věcech mimořádných platů, jako zpropitného pro kapelu za mimořádné výkony, nebo mimořádného přilepšení v naturálních pozicích, vystupoval vždy Benda jako prostředník mezi kapelou a maršálským úřadem, po případě knížecí komorou (pokladnou)¹²⁴. Jako umělecká hlava kapely ručil Benda za inventář nástrojů a hudebnin, který převzal protokolárně hned po svém nastoupení, 9. května 1750. Bohužel si při tom nepočínal dosti opatrně a jednal příliš bona fide, takže to mělo později, když opouštěl Gotu, nemilé důsledky. O tom bude řeč ve třetí části. Také doplňování inventáře bylo jeho povinností¹²⁵. Znamenal tedy Benda bezprostředního představeného dvorní kapely, jejího uměleckého vůdce a administrativního prostředníka mezi kapelou a maršálským úřadem, po př. knížecí komorou¹²⁶. Mimo to mu příslušela úloha prostředníka mezi vrchností a mezi hudebními umělci, kteří přijížděli z ciziny na gotský dvůr, aby se tu dali slyšet, anebo mezi hudebníky, kteří spoluúčinkovali s kníž. kapelou při dvorních slavnostech, jako na př. při narozeninách vévody¹²⁷.

Vedle těchto kapelnických povinností měl Benda povinnosti skladatelské. Skládat pro potřebu dvora byla úřední povinnost kapelníka a rozuměla se sama sebou, jak to ostatně bylo v jiných obdobných případech. V kulturních poměrech, které panovaly v Gotě při nastoupení Bendově, to znamenalo skladbu chrámovou a skladbu pro potřeby domácích zámeckých koncertů a zámeckého divadla. O této činnosti pojednáme v jiné souvislosti.

Majetkové poměry Bendovy v Gotě se nevyvíjely nepříznivě. Dlužno říci předem, že Benda nalézal u své vrchnosti vždy otevřený sluch pro své žádosti v této věci, a že mu jak Fridrich III., tak i jeho nástupce Ernst vyhovovali, pokud jen to bylo možno. Je nepochybné, že Benda jak svými uměleckými schopnostmi, tak svou osobní vážností, přímostí a otevřeností si získal upřímných sympatií tohoto osviceného dvora. Začáteční plat 600 tol. ročně a 164 tol. pro hochy kapelisty a 6 sáhů dříví rovněž pro hochy znamenal pro něho proti berlínskému platu značný přírůstek. Ovšem na druhé straně zase v Gotě Benda byl odkázán na sebe, byl zde odloučen od rodičů i od svého bratra Františka, a to znamenalo, pomýšlet na vlastní domácnost. Proto také koncem listopadu 1750 žádal o zálohu 200 tolarů, aby si mohl zařídit domácnost, což mu bylo povoleno s podmínkou, že příštím rokem mu bude při každém kvartálu strhováno 50 tolarů¹²⁸. Začáteční plat zůstal Bendovi nezměněn prvních 9 let jeho služby v Gotě. Když se blížilo první desetiletí jeho působení v Gotě, zažádal si 3. prosince 1759 za přídavek, a to za uprázdněný zbytek uvolněného platu po zemřelém kapelistovi Engertovi a za dříví, které, jediný z celé kapely, nedostával pro svou osobu, neboť 6 sáhů dříví, jež bral, bylo určeno pro zaopatření vokalistů, z čehož ovšem Benda měl rovněž osobní výhody¹²⁹. Jak dopadla žádost o přídavek, není jisto, ale ve výkazu platu z r. 1762 má Benda ročně 685 tol. pro svou osobu, takže se zdá, že přídavek 85 tol. byl onen žádaný přebytek Engertova uprázdněného platu. Žádost za dříví byla kladně vyřízena, takže od 17. prosince 1759 dostává Benda mimo šest sáhů pro vokalisty ještě 10 sáhů jedlového dříví pro sebe¹³⁰. Je to tehdy, kdy v době sedmileté války drahota doléhala také na Bendu. Za těchto okolností nevystačil s výživným pro vokalisty v sumě 164 tol. ročně a musel na jich stravu ze svého dosazovat. Proto

v září 1761 žádal, aby mu tyto dodatky za poslední 4 léta v obnosu 450 tol. byly nahrazeny, což také bylo povoleno, ale pouze v sumě 300 tol¹³¹. Ale poměry se stále horšily, rodina vyžadovala zvýšených výdajů, válka vyčerpávala zemi, a tak někdy začátkem září 1762 si podal Benda žádost za zvýšení platu. Tehdy měl celkem pro sebe 685 tol. 15 gr., pro vokalisty 164 tol., tedy celkem 849 tol. 15 gr., 10 sáhů dříví pro sebe a 6 sáhů pro vokalisty. Odpověď na tuto žádost nejlépe ukazuje, jak Benda byl tehdy u své vrchnosti vážen. Fridrich III. ve vyřízení Bendovy žádosti se takřka omlouvá, že mu nemůže pro neutěšené hospodářské poměry v plné míře vyhovět, ale aspoň mu dává přídavek 100 tol. v penězích, 17 sáhů dříví, 12 měr žita a 12 měr ječmene. Byl to přídavek, který za tehdejší válečné tísně svědčil o více nežli dobré vůli knížete ke kapelníkovi¹³². Proto také mohl Benda, odvolávaje se na tuto dobrou vůli, po roce přijít s novou žádostí o přídavek, kterou odůvodňoval hlavně svou četnou rodinou a stylisoval zase svým obratným a otevřeným způsobem. Tehdy mu bylo vyhověno opět, a to tak, že dostal 160 tol. ročně nikoli jako trvalý přídavek k platu, nýbrž jako zvláštní odměnu za vyučování princezen v hudbě a za jiné příští podobné služby¹³³. Toto vše byly přídavky vynucené mimořádnými poměry válečnými. Když pak se dostavily zase normální poměry, ustálil se Bendův plat již trvale. S tímto definitivním platem se po prvé setkáváme r. 1769, ale není pochyby, že byl stanoven již dříve. Benda totiž tehdy dostával příplatek 100 tol. na výchovu svého syna — není známo, od kdy to bral — a 14. září 1769 žádal, aby mu tento přídavek byl ponechán ještě 2 léta¹³⁴. Při této příležitosti byl dne 19. září sestaven seznam Bendových příjmů takto: 838 tol. 12 gr. na hotovosti, 6 měr žita, 6 měr ječmene, pro vokalisty 4 míry žita a 4 míry ječmene, dále 10 sáhů dříví pro sebe a 6 sáhů pro vokalisty¹³⁵. V hotový plat však nebyl zahrnut obnos na vydržování vokalistů. Na tomto platu již zůstalo s tou změnou, že místo naturálních požitků bral později za ně příslušný peněžitý obnos. V přehledu platu členů kapely, který byl sestaven při reorganizaci kapely 1778, jsou naturální požitky Bendovy přepočteny na peníze, takže konečný stav jeho příjmů byl tehdy tento¹³⁶:

838 tol.	12 gr. na hotovosti,
18 tol.	za 6 měr žita (à 3 tol.),
12 tol.	za 6 měr ječmene (à 2 tol.),
42 tol.	za 14 sáhů dřeva (à 3 tol.).

Celkem 918 tol. 12 gr.

Vedle toho bere pro vokalisty:

144 tol.	na hotovosti,
4 míry	žita,
4 míry	ječmene,
6 sáhů	dříví.

K tomu pak přistoupilo r. 1765 ještě víno, jehož zvláštním ctitelcem byl Benda. Od toho roku dostával Benda vědro rýnského a vědro dobrého franckého vína a tato dvě vědra jsou zaznamenána také na seznamu jeho platu z r. 1778¹³⁷.

Benda, ač podle zvyku jiných maěstrů ve svých žádostech často si stěžuje na vydání spojená s rostoucí rodinou, přece jen žil v Gotě v dobrých poměrech. Jeho plat byl zcela přiměřený jeho postavení a kromě toho nelze zapomínat, že měl příležitost vydělat si ještě vedle platu nějaký peníz při návštěvách hostí, vyučováním, opisováním a pod. Ostatně, jak uvidíme, staral se kníže o včasné zaopatření jeho dětí, takže i v této věci jeho poměry nebyly zlé. Svědčí o tom okolnost, že někdy před 1768 měl Benda zahradu před branou Fundhäuser, ale toho roku ji prodal¹³⁸. Měl-li v Gotě vlastní dům, nemohl jsem zjistit. Podle matričního zápisu o jeho sňatku r. 1751 (viz pozn. 153) byl již tehdy majitelem domu, což však budí pochybnosti, uvážíme-li, že tehdy v Gotě teprve začínal se svou činností. Bydlel nikoliv v zámku, nýbrž v ulici zvané Große Siebleber Gasse¹³⁹.

Sociální postavení Bendovo v celém řetězu dvorského života gotského bylo rozhodnuto ustanovením knížete z 1. března 1765, dle něhož Benda byl zařazen do desáté třídy dvorního řádu¹⁴⁰. To znamená, že Bendovi bylo vykázáno tehdy místo v poslední třídě dvorní posloupnosti, a to mezi komisionálními rady, titulárními rady, asesory vládního kolegia, kapitány a skutečnými tajnými sekretáři¹⁴¹. Význam tohoto zařazení je v tom, že Benda byl tím zahrnut mezi příslušníky dvora, že tedy při slavnostních dnech

seděl u dvorní tabule. Tím jeho sociální postavení bylo zdatelně zlepšeno proti ostatním kapelistům, kteří ovšem ke dvoru nepatřili¹⁴². Bylo to tedy pro něho sociální povýšení, které si dovedl Benda nejen uhájit, nýbrž ještě zdůraznit svým sebevědomým a mužným vystupováním a celou svou inteligentní, osvícenskou osobností. Tehdy svou uměleckou činností budil Benda pozornost v hudebním světě německém, a zvláště když po návratu z Itálie jeho umělecká vážnost ještě stoupla, nabýval u dvora stále většího významu. To se projevilo r. 1770 tím, že byl 27. srpna jmenován ředitelem kapely (Capell Director) a toto povýšení je v dekretu odůvodněno zvláštním zalíbením knížete v jeho dosavadních službách¹⁴³. Je to doba, kdy umělecký význam Bendův se blíží svému vrcholu. S tím souvisí tato upřímná obliba, jíž se těšil u dvora.

Benda si v Gotě založil svou rodinu. Vzniká tak nová, gotská větev Bendů v Německu. Ještě dříve, nežli uzavřel v Gotě sňatek, postaral se o to, že nebyl v Gotě sám. Měl o šest let mladší sestru Annu (nár. 26. května 1728), která asi byla jeho nejmilejším sourozencem; byla to jediná jeho sestra. Byla zpěvačka a ta okolnost způsobila, že brzy po angažování Jiřího do Goty se přestěhovala také ona za svým bratrem. Jiří vynaložil vše, aby získal své sestře místo v gotské kapele. Již při podzimním zasedání sněmu v Altenburku r. 1750 se představila jako zpěvačka u dvora a od té doby tam častěji účinkovala. Tím jí připravil Jiří půdu a 4. prosince 1750 podal žádost knížeti, aby jeho sestra byla angažována do kapely. Žádost odůvodnil jednak uměleckými schopnostmi své sestry, jednak tím, že potřebuje zesílení kapely o zpěvačku, má-li dobře provozovat své skladby¹⁴⁴. Žádost ta byla splněna, takže od prosince 1750 v gotské kapele působí dva sourozenci Bendové, kapelník a sopranistka. Tak se tvoří nové kolonizační středisko této emigrantské muzikantské rodiny.

Benda pak se vždy staral s krásnou bratrskou láskou o svou sestru, dokud byla svobodná. Když v únoru 1761 nebyla ještě zařizena výplata jejího služného, obrátil se Benda na maršálský úřad v té věci a žádal ještě pro ni deputátní dříví¹⁴⁵. Ale brzy Anička Bendová, tehdy 23letá, si našla nového ochránce. Do Goty za ní přijel houslista Dismas Hataš (Hattasch), rodák z Vysokého Mýta v Čechách¹⁴⁶. Sešla se tedy v Gotě malá česká muzikantská ko-

lonie; patřil k nim také hornista Jan Hötzel z Rokytnice. A tak již 12. května 1751 žádá Anička — nebo jak se v nové dvorské službě psala Anna Francisca — knížete za povolení ke sňatku s Hatašem. Povolení bylo dáno 19. května a hned nato došlo ke svatbě¹⁴⁷. Anička se svou svatbou předešla o něco málo svého bratra, který tehdy také již se chystal k založení vlastního hnízda. Tak v Gotě vznikají dvě české muzikantské rodiny. Hataš, jenž byl v době sňatku bez zaměstnání, nečekal dlouho na místo. Již 31. října 1751 nastoupil službu houslisty v gotské kapele a patřil pak k nejzdatnějším členům této kapely¹⁴⁸.

Majetkové poměry manželů Hatašových byly celkem příznivé. S počátku sice musela Anička i Hataš se dožadovat obvyklého zvyšování, při čemž jim byl vždy nápomocen jejich představený a bratr Jiří Benda, ale na konec se jejich plat ustálil tak, že Hataš měl na penězích 292 tol. 18 gr., Anička hotově 437 tol. 3 gr. a dohromady měli 8 měr žita, 8 měr ječmene a 12 sáhů dříví, což přepočteno na peníze činilo 66 tol. 12 gr.¹⁴⁹. Když pak před 1778 vstoupil do kapely také jejich syn, dostával platu 78 tol. 18 gr. a po 2 měrách žita a ječmene a 2 sáhy dříví, což činilo na penězích 14 tol. Shromažďovalo se tedy u Hatašů ročně na penězích všeho všudy 596 tol. 9 gr., což znamenalo jistě slušný příjem. To však bylo jen do října 1777, kdy Dismas Hataš (13. října) zemřel. Anna nepřežila dlouho svého muže; zemřela na jaře 1781, zanechavši po sobě své syny¹⁵⁰. Anna Hatašová zaujímal v kapele jakési mimořádné místo. Benda sám o ní napsal, že dělá v kapele „honéry“, tedy že reprezentuje členy kapely. Jako zpěvačka měla výsadu dát se dopravovat v nosítkách ke svým vystoupením u dvora. Toto právo měla zároveň se zpěvačkou Galettiovou. Byla u dvora oblíbena pro svůj hlas a pěvecké umění, jehož pozoruhodná výše je patrna na ariích, které pro ni komponoval její bratr Jiří. O jejím pěveckém umění je zachována zpráva při příležitosti jejího vystoupení v opeře Xindo riconosciuto od Jiřího Bendy z r. 1765. Referát otiskují Wöchentliche Nachrichten z 5. srpna 1766 a píše také o Mad. Anna Francisca Hattaschin. Její hlas je „brillant, durchdringend, silbern klar“. Má krásnou výšku i hloubku, tóny jsou většinou vyrovnané. V pasážích osvědčuje zvláštní sílu a pohotovost, podobně i v kadencích, dlouhých

trilcích a v tónech, jež dovede vydržet „po více minut“ (minutenlang). Referát vytýká, že při vokalisaci „a“ mění v „e“ nebo „i“. Ale Anna Bendová-Hatašová měla jednu chybu, která byla patrna zvláště na jevišti: byla příliš tělnatá a proto na divadle málo hybná. Nešťastná česká kuchyně! A tak referent píše o jejím hereckém výkonu se špatně zastřenou milosrdností: ve hře udělala vše, „was man von einer Actrice, die ziemlich stark und dick ist wie sie, und zum ersten mahl auf das Theater kommt, nur immer mögliches verlangen kann“. Ale ovšem, to byla závada, která jí nepřekážela v její nejvlastnější činnosti, t. j. ve zpěvu chrámovém a při zámeckých koncertech, neboť při tom byla vynikající. Její schopnosti byly také ceněny u dvora, jak je zřejmé z toho, že v prosinci 1764 dostali manželé Hatašovi dovolenou na týden, aby mohli navštívit Kassel¹⁵¹. Anna Hatašová vedle své vlastní činnosti v kapele také vyučovala zpěvu¹⁵².

Benda po svém nastoupení v Gotě nezůstal dlouho sám. Zalíbilo se mu v komornici (Cammer-Jungfrau) zámecké Kristině Eleonore Leichnerové a s ní slavil sňatek 23. listopadu 1751, odpoledne v 5 hodin, ve svém domě. Oddával je dvorní kazatel Brückner a byla to poslední kopulace tohoto roku¹⁵³. Bendova choť měla tehdy 25 let a byla o 4 léta mladší nežli její muž. Pocházela z měšťanské rodiny, která patřila mezi přední gotskou inteligenci. Její děd, Joh. Carl Leichner, byl farářem ve Vel. Rettbachu. Z jeho třetího manželství se narodil jako nejstarší syn Joh. Andreas, otec choti Bendovy. Byl knížecí saský kancelářský a později dvorní advokát v Gotě. Oženil se 14. února 1719 s dcerou učitele na gotském gymnasiu a zároveň správce kostela sv. Augustina Joh. Heinr. Triebela, Kateřinou Justinou¹⁵⁴. Z toho manželství se narodila a byla pokřtěna 21. května 1726 dcera Kristina Eleonora, potomní choť Bendova¹⁵⁵. Ale v době svého sňatku neměla již na živu svého otce; zemřel, když jí byla tři léta, 30. listopadu 1729, ve věku 44 let, 3 měsíců, 1 týdně a 2 dní. Zatím se pak její matka vdala po druhé, a to 11. července 1735 za Joh. Heinricha Stussa, rektora gymnasia gotského¹⁵⁶, takže Bendova choť Kristina Eleonora Leichnerová měla od svého devátého roku nevlastního otce, tohoto rektora Stussa. Vyrůstala tak stále v ovzduší duševní elity gotské, neboť jak její otec i děd, tak její matka, jejíž otec

byl učitelem a správcem kostela, a pak zvláště její nevlastní otec rektor, tvořili domácí tradici vyspělé inteligence. Uvážíme-li pak, že Kristina Eleonora vstoupila za svobodna do služeb u dvora vévodkyně Luisy Doroty, tedy do ovzduší onoho duševně tak vynikajícího osvěcenského dvora, je tím snad dostatečně charakterisována osobnost této Bendovy choti. Pro Bendu je pak příznačné, z jakých kruhů a z jakého ovzduší si vyvolil družku svého života. Vstoupil tak v příbuzenský svazek s rektorem gymnasia, který tehdy, při dobré pověsti gotského gymnasia, patřil k předním osobám měšťanské gotské inteligence. Tak v tomto životním kroku Bendově zase je zřejmá jeho opravdová povaha, která v sobě stále obráží ony písmácké tradice rodinné, o nichž bylo hovořeno v první části této práce. Tento sňatek znamenal ovšem poněmčení rodiny Jiřího Bendy. Ale na druhé straně přinesl této rodině sociální vzestup, takže náš hudební emigrant zakládá v Gotě rod, který pak se v duševním vývoji této země velmi platně osvědčil¹⁵⁷.

Z Bendova manželství vzešlo 7 dětí. 1. Nejstarší Friedrich Ludvík byl pokřtěn 4. září 1752, dvor. kazatelem Brücknerem v zámecké kapli. Je zajímavo, že kmotrovství přijal kníže a vévodkyně, kteří se však dali zastupovat. Další děti následovaly v tomto pořadí: 2. Heinrich, pokřtěn 20. března 1754 (kmostr tehán Bendův Stuss), 3. Dorota Eleonora, pokřtěna 14. dubna 1755 (kmotra její teta Marie Dorota Leichnerová, komorná u dvora.) Zemřela již 22. dubna 1757, 4. Kateřina Justina, pokřtěna 2. června 1757 (kmotra její babička Kateřina Justina Stussová, již zastupovala Anna Frant. Hatašová), 5. Herman Kristian, pokřtěný 7. srpna 1759 (kmostr kníž. úředník Kašpar Herman Stiebler, jehož zastupoval rektor Stuss), 6. Charlota Augusta Juliana, pokřtěná 11. dubna 1762 (kmotra Charlota Augusta Juliana Stussová, nevlastní sestra Bendovy choti), 7. Karel Ernst Eberhard, pokřtěný 9. února 1764 (kmostr Heinrich Ernst Gotter a Helena Sofie Eberhardina Bartuchová)¹⁵⁸.

Z těchto dětí působil nejstarší Friedrich Ludvík jako koncertní mistr a zemřel v Královci 27. března 1792, Kateřina Justina byla zpěvačka v Hamburku¹⁵⁹, Herman Kristian zemřel jako dvorní herec a tenorista ve Výmaru 29. února 1805¹⁶⁰ a nejmladší Karel Ernst působil jako zpěvák a herec u nár. divadla v Berlíně, kde

zemřel 27. ledna 1824¹⁶¹. Je zajímavo, že u všech se hlásila muzikantská a divadelní krev jejich otce.

Manželství Bendovo nemělo dlouhého trvání. 1. srpna 1768 v 6 hod. večer zemřela Bendova choť ve věku 42 let, 2 měsíců a 10 dní. Byla pochována 3. srpna v Gotě¹⁶².

O druhém sňatku Bendově není nic známo. Žil od svého 46. roku sám. O jeho poměru k rodině není zpráv. Pouze Schlichtegroll, jenž v této věci měl jistě přímé zprávy, poznamenává, že při vší lásce k ženě a dětem nebyl dobrý otec rodiny a říká to v souvislosti s jeho roztržitostí a s jeho některými osobními náklonostmi, jako byla hra v karty a v loterii¹⁶³. Naproti tomu je zachován akt, podle něhož se pečlivě staral o výchovu svého nejstaršího syna, jenž byl houslistou. Benda chtěl, aby nabyt zároveň i vyššího vzdělání. Je to patrné z Bendovy žádosti, kterou podal již po smrti své choťi r. 1769, aby příspěvek 100 tol., který dostával na výchovu tohoto syna, byl mu ještě dvě léta ponechán¹⁶⁴. Ostatně tento mladý Benda vypomáhal již r. 1768 v kapele, když bylo třeba, takže houslista Hempel, žádaje v říjnu 1768 za dovolenou, přímo navrhoval, aby jej po tu dobu zastupoval nejstarší Bendův syn¹⁶⁵. Později působil jako koncertní mistr.

Se svou rodinou zakotvil Jiří Benda pevně v Gotě. Zakládá tam durynskou větev svého rodu. Jeho děti již zcela splývají s kulturním ovzduším německým, na něž byli ve všem odkázáni. Sledovati osud této rodiny není již úkolem této práce. Jiří Benda sám našel v Gotě nadmíru příznivé existenční podmínky pro svůj umělecký vývoj. Našel oblibu a vážnost u svých představených, našel kulturní prostředí u dvora, které jeho tvůrčí činnosti mohly dodávat svěžích sil, našel ženu, která mohla mít porozumění pro jeho hloubavou a myslivou povahu a která mu dala rodinu a uvedla v kruh měšťanské gotské inteligence, našel zde zkrátka všechny základní podmínky, na nichž mohl dále rozvíjet své umělecké schopnosti.

K tomu pak přistoupily umělecké poměry gotského dvora, které pro rozvoj umělecké osobnosti Bendovy měly největší význam.

Rodokmen Bendovy rodiny v Gotě.

Joh. Carl Leichner,
farář ve Vel. Rettbachu.

Joh. Heindr. Triebel,
učitel gymnasia a správce kostela
u sv. Augustina.

Joh. Andr. Leichner, —
dvor. advokát,
† 30. XI. 1729.

Kateř. Justina Triebelová
(po druhé vdaná za Joh. Heindr.
Stusse, rektora gymnasia,
cop. 11. VII. 1735).

Cop. 14. II. 1719.

Jiří Benda — Kristina Eleonora Leichnerová

kř. 21. V. 1726, † 1. VIII. 1768.

Cop. 23. XI. 1751.

---

1. Friedr. Ludvík,
kř. 4. IX. 1752,
† 27. III. 1792
v Královci.

2. Heinrich,
kř. 20. III. 1754.

3. Dorota Eleonora,
kř. 14. III. 1755,
† 22. IV. 1757.

4. Kateř. Justina,
kř. 2. VI. 1757.

5. Herman Kristian,
kř. 7. VIII. 1759,
† 29. II. 1805 ve Výmaru.

6. Charl. Augusta Juliana,
kř. 11. IV. 1762,
† 19. X. 1764.

7. Karel Ernst Eberhard,
kř. 9. II. 1764,
† 27. I. 1824 v Berlíně.

